

Міністерство освіти і науки України

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Факультет історії, політології і міжнародних відносин

Кафедра історії України і методики викладання історії

Дипломна робота

на тему: **«Село Криворівня – місце відпочинку і творчості**

українських діячів з Наддніпрянщини

кінця XIX – початку XX ст.»

студентки групи СОІ-22 Мз

спеціальності 014.03 «Середня освіта (історія)»

Петращук Руслани Василівни

Керівник: Райківський Ігор Ярославович,

доктор історичних наук, професор,

завідувач кафедри історії України

і методики викладання історії

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії:

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Анотація

Петращук Р.В. «Село Криворівня – місце відпочинку і творчості українських діячів з Наддніпрянщини кінця ХІХ – початку ХХ ст.», 2023. 100 стор.

На основі опрацьованих джерельних та історіографічних матеріалів у дипломній роботі висвітлено перебування в селі Криворівня видатних українських письменників, науковців і громадських діячів з Наддніпрянщини. Дана дипломна робота розкриває зміст наддніпрянсько-галицьких взаємин наприкінці ХІХ - початку ХХ ст. і визначає роль Гуцульщини у зближенні двох «гілок» українського руху в Росії та Австро-Угорщині. Актуальність теми полягає в потребі з'ясування характеру відносин між представниками тогочасної еліти, чинників, які впливали на їх спільну діяльність задля втілення ідеї всеукраїнської національної єдності. Проводилося поглиблене вивчення історичних передумов консолідації відносин між українською інтелігенцією по обидва боки австро-російського кордону. Основна увага зосереджена на творчій діяльності та відпочинку українських діячів в Криворівні. Здійснено комплексну характеристику наддніпрянсько-галицьких взаємин на Галичині у процесі українського націотворення. Висвітлено вшанування пам'яті видатних українських діячів у Криворівні. Розкрито методику реалізації навчально-виховного процесу в школі з використанням окремих матеріалів дослідження.

Ключові слова: український діяч, національний рух, Криворівня, Галичина, взаємини.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Історіографія і джерела дослідження.....	8
1.1 Стан наукової розробки проблеми.....	8
1.2 Джерельна база.....	13
Розділ 2. Історичні передумови взаємин між українськими діячами Галичини і підросійської України на зламі ХІХ–ХХ ст.	16
Розділ 3. Криворівня як «українські Афіни», осередок культури, науки і мистецтва в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.	24
3.1 Творчий доробок І. Франка та його зв'язки з наддніпрянськими діячами в Криворівні	24
3.2 М. Коцюбинський і Криворівня. «Тіні забутих предків»	31
3.3 Г. Хоткевич і створення першого Гуцульського театру	36
3.4 Перебування в селі українських діячів з Наддніпрянщини Лесі Українки, М.Грушевського, В. Дорошенка, Ф. Вовка та ін.	44
Розділ 4. Вшанування пам'яті видатних українських діячів у Криворівні.....	51
4.1 Діяльність музеїв	51
4.2 Храм Різдва Пресвятої Богородиці	57
4.3 Спогади місцевих гуцулів	60
Розділ 5. Методика використання матеріалів дослідження на уроках історії в школі.....	64
Висновки.....	74
Список використаних джерел.....	78
Додатки.....	87

ВСТУП

Наприкінці XIX – на початку XX століття гуцульські села Карпат стають популярним місцем відпочинку, творчості та просвітницької діяльності українських діячів. Вони манили численних відвідувачів своєю незвіданістю, «чистотою», етнічним колоритом. Надзвичайна краса природи, щирі, гостинні й чимось таємничі жителі гірського села, безцінна тиша, яку шукали уродженці метушливих міст, гастрономічні смаколики – все це стало магнітом, який притягував поціновувачів пізнання нового.

Село Криворівня стало улюбленим місцем відпочинку багатьох відомих діячів імперського періоду. Взявши в свої обійми річку Чорний Черемош, розлягнувшись гірськими схилами, село практично кожного літа зустрічало кращих представників української інтелігенції по обидва боки австро-російського кордону. Тодішнє місцеве населення називало їх «літниками» або ж «холерниками». Водночас листування галичан з українськими діячами Наддніпрянщини з кожним новим роком ставало все більш активним, усупереч цензурним заборонам. Практично кожний, хто хоч раз приїжджав у гори, прагнув знову туди повернутися. Гуцульщина постала місцем своєрідного знайомства і культурних взаємовпливів між діячами з різних регіонів української етнічної території, що ускладнювалися через перебування під владою двох імперій – Російської та Австро-Угорської. Урядовими репресіями, гонінням, варварським ставленням до мови і культури українського народу був встелений тернистий шлях становлення національної самосвідомості як основи існування нації.

У даній роботі проаналізовано культурні процеси, що відбувалися в гуцульському селі Криворівня під час відпочинку та творчої співпраці діячів української культури, громадських активістів, науковців, письменників, митців, національної еліти кінця XIX – початку XX ст. Особливу увагу звернено на стосунки наддніпрянських діячів з місцевими гуцулами, окреслено творчі здобутки, плоди їх «літування» в Криворівні.

Актуальність теми дослідження пов'язана з тим, що пріоритетним завданням сучасної історичної науки є вивчення періоду національного відродження (модерного націотворення), особливостей формування новочасної української нації в XIX – початку XX ст. У силу історичних обставин, перебування українських земель під владою Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій виникає потреба з'ясування характеру відносин між представниками тогочасної еліти, чинників, які впливали на їх спільну діяльність задля втілення ідеї всеукраїнської національної єдності. Проблема наддніпрянсько-галицьких взаємин у процесі українського націотворення має не тільки суто наукову, а й суспільну актуальність, адже динамічний розвиток і модернізація держави неможливі без утвердження загальноукраїнської національної ідеї.

Питання взаємозв'язків між діячами Галичини та Наддніпрянщини в контексті відпочинку останніх на Гуцульщині, феномену села Криворівня як осередку культури, науки і мистецтва української інтелігенції в 90-ті рр. XIX – на початку XX ст. є порівняно малодослідженим, а його вивчення є доволі цікавим, що і дало поштовх до вибору теми даної роботи.

Мета дослідження – розкрити феномен гуцульського села Криворівня в українському національному русі кінця XIX – початку XX ст., що стало місцем відпочинку і творчості громадських діячів з Наддніпрянщини, мовно-культурного і духовного єднання обабіч австро-російського кордону. У зв'язку з метою поставлено такі **завдання**:

- висвітлити стан наукової розробки проблеми та охарактеризувати джерельну базу дослідження;
- окреслити історичні передумови взаємин між українськими діячами Галичини і підросійської України того часу;

з'ясувати причину популярності маловідомого тоді гірського села, що перетворилося на «літню столицю» діячів української культури;

- проаналізувати творчий доробок І.Франка та його зв'язки з наддніпрянськими діячами в Криворівні;
- охарактеризувати контакти М. Коцюбинського з Криворівнею та створення ним «Тіней забутих предків», діяльність Гуцульського театру Г. Хоткевича;
- розкрити вшанування пам'яті видатних українських діячів у Криворівні;
- з'ясувати методику використання результатів пропонованого дослідження у шкільній освіті.

Об'єктом дослідження є поїздки українських діячів з Наддніпрянщини на Гуцульщину, в с. Криворівня для відпочинку і творчої діяльності.

Предмет дослідження – історичні передумови перебування наддніпрянців на Гуцульщині в досліджуваний період, відображення їх поїздок до Криворівні в історіографії і джерелах, форми і результати наукової, літературної і мистецької співпраці українських діячів по обидва боки австро-російського кордону, методика використання результатів дослідження на уроках історії України в школі.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 90-ті роки ХІХ – початок ХХ ст. *Нижня межа* – перші візити в Криворівню, *верхня межа* – початок Першої світової війни в липні 1914 р.

Територіальні межі – село Криворівня по обидва боки Чорного Черемоша Косівського повіту у складі Австро-Угорщини, в наш час – Верховинського району Івано-Франківської області.

Методологічну основу роботи складають наступні принципи: історизму, діалектичного підходу до вивчення досліджуваних подій, об'єктивності та достовірності. Водночас використано методи систематизації, аналізу, проблемно-хронологічний та порівняльно-історичний.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному дослідженні взаємин між українськими діячами Галичини і Наддніпрянщини кінця ХІХ – початку ХХ ст. Зокрема, розкрито місце і роль села Криворівня в розвитку зв'язків між

тодішньою інтелігенцією; здійснено спробу обґрунтування історичних обставин їхніх взаємин; розкрито зміст та значення доробку видатних представників культури, науки і мистецтва під час відпочинку на Гуцульщині; висвітлено вшанування пам'яті видатних українських діячів у Криворівні.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання зібраного й опрацьованого фактичного матеріалу вчителями історії на уроках у ЗЗСО, факультативних заняттях, а також у вищій школі студентами для всебічного аналізу ідеї об'єднання української нації, підготовки до семінарських занять, проходження педагогічної практики тощо. Пропоноване дослідження буде цікавим для суспільно активних українців, які мають бажання прослідкувати взаємини української інтелігенції по обидва боки австро-російського кордону. Водночас матеріали роботи доповнять історію села Криворівня, будуть пізнавальними для її жителів та всіх тих, хто хоче з'ясувати причину його популярності в колі таких видатних наддніпрянських діячів, як М. Грушевський, Леся Українка, М. Коцюбинський, Г. Хоткевич та багато інших.

Структура роботи складається зі вступу, п'яти розділів, восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків (усього –100 стор.).

Розділ 1. Історіографія і джерела дослідження

1.1 Стан наукової розробки проблеми

Питання зв'язків наддніпрянців з галичанами, втілення ідеї всеукраїнської національної єдності, зносин передової інтелігенції наприкінці XIX – на початку XX ст. цікавило науковців. Названі питання ставали центром досліджень, привертали увагу і співвітчизників, і закордонних діячів. Феномен Гуцульщини частково розглядався в контексті своєрідного плацдарму для зближення взаємин між української елітою з Наддніпрянщини та Галичини імперського періоду.

Історіографічна база проведеного дослідження налічує ряд історичних праць, які характеризують діяльність наддніпрянської інтелігенції в Галичині наприкінці XIX – початку XX ст. У працях окремих науковців прямо чи опосередковано аналізується місце відпочинку та творчої діяльності діячів української культури, науки і мистецтва. Напрацювання науковців слід розглядати, розділивши на окремі періоди: до 1939 р., тобто дорадянський; радянська історіографія до кінця 1980-х рр., коли в силу жорсткого цензурного контролю, ідеологічних «штампів» тільки окремі дослідження були присвячені процесам возз'єднання українських земель, зокрема розвитку культури; після 1991 р. у незалежній Україні – період, під час якого науковці здійснили розвідки досліджуваної проблеми, перейшли від описово-романтичних, традиційно-позитивістських до модерністських способів перегляду вже існуючих стереотипів.

Особливий внесок у висвітлення даної тематики зробив професор К. Студинський [50; 66]. У його публікаціях, починаючи ще з австрійського періоду, можна побачити аналіз провідних ідей наддніпрянців та їх вплив на галичан, розвиток українського національного руху під кутом зору наддніпрянсько-галицьких зв'язків. На основі досліджень, зокрема листування, розкрито зміст особистого спілкування таких українських діячів,

як М. Драгоманов, П. Куліш, Ф. Вовк, Олена Пчілка, та ін. по обидва боки австро-російського кордону [12; 65].

Відносини наддніпрянської України з Галичиною неможливо розглядати без акцентування уваги на значенні національно-культурного відродження. Так, у працях В. Гнатюка [2; 8] і М. Лозинського [54] охарактеризовано особливості українського руху на Галичині, процес формування національної свідомості та ідеї єдності українських земель.

Серед дослідників, що з'ясовували характер взаємин між українською інтелігенцією обабіч кордону між двома імперіями, особливу роль відіграв М. Возняк [87]. У своїх статтях, на основі опублікованих листувань між наддніпрянськими і галицькими діячами, автор розкриває значення взаємин П. Куліша, М. Коцюбинського, М. Драгоманова, П. Грабовського та ін. [40].

Окрему увагу на досліджувану тему звернув у своїх працях К. Левицький. Він розглядає наддніпрянсько-галицькі взаємини крізь призму утвердження української національної ідеї, характеризує національний рух у Галичині на зламі XIX–XX ст. [21].

У своїх брошурах М. Стахів відзначив ідейний вплив Наддніпрянщини на Галичину в контексті культурної співпраці українських діячів у другій половині XIX – на початку XX ст. [63; 64]. Таку ж думку обґрунтував В. Дорошенко у своїх статтях [44; 45], де автор аргументує процес перетворення Галичини на «український П'ємонт» діяльністю політичних емігрантів та літераторів з підросійської України. В. Дорошенко розкрив періодизацію поширення в Галичині наддніпрянських впливів, виділивши такі етапи: від початку XIX ст. до кінця 1850-х рр. (характерною для цього періоду особою був М. Максимович), 60–70-ті рр. – П. Куліш; 80–90-ті рр. – М. Драгоманов і 1900–1914 рр., представником якого був М. Грушевський.

Висвітлення даної теми в радянський період відбувалося однобоко в руслі заідеологізованої догматичної історіографії. Щоправда, в короткий період другої половини 1920-х – початку 1930-х рр., під час «українізації»

відбуваються зрушення. Деякі праці [62] дають більш-менш об'єктивну оцінку діяльності української інтелігенції імперського періоду. Однак з утвердженням партійно-тоталітарного режиму в Радянському Союзі український національний рух опинився на узбіччі дослідницьких інтересів.

Український рух, місце і роль у ньому передової інтелігенції більш об'єктивно висвітлювалася в діаспорній та зарубіжній науці. Так, польський дослідник Л. Василевський з'ясував причини перенесення центру діяльності наддніпрянських діячів на Галичину в останній третині XIX ст., розкрив причини царських репресій щодо українства [16]. Т. Стриєк підтверджував визначальний вплив наддніпрянських діячів на Галичину [69].

У 30-х роках XX ст. у процесі досліджень порушують питання Гуцульщини польські науковці Ю. Беняш, С. Бовукевич, Ю. Віттлін, А. Гронович, М. Домбровська, Я. Івашкевич, Е. Шельбург-Зареміна та ін., швейцарець Г. Цбінден, євреї Й. Бург та М. Еренпрейс, чехи З. Кудей та І. Ольбрахт [71]. Епічне полотно Гуцульської Атлантиди створив польський письменник Станіслав Вінценз («На високій полонині»). Як писав сучасний польський дослідник Я. Хороши, «серед творів гуцульської тематики немає рівних за мальовничістю пейзажів Коцюбинському й Черемшині, за силою відтворення народної неволі – Франкові й Стефанику, за барвистістю мови – Хоткевичу. Та за всім цим, разом узятим, немає рівних епопеї С. Вінценза – кращому творові світової літератури про вкраїнські Карпати та їх волелюбних, щедро обдарованих мешканців» [49]. С. Вінценз, висвітлюючи культуру Гуцульщини, зазначав, що вона є краєм перехрещення кількох національних культур – української, польської, єврейської та вірменської. Виступаючи справжнім осередком симбіозу цих культур, які не втратили індивідуальних ознак, Гуцульщина сприймається в авторській інтерпретації як край, де існує діалог культур, що об'єднує людей і тлумачиться як найважливіший визначник східно-карпатського світу і знак приналежності до нього [17].

Про інституційний розвиток українського руху в досліджуваний період писали С. Заброварний [70], Т. Стрик [69], австрійський професор А. Каппелер [47].

У період незалежності України після 1991 р. ознаками досліджень науковців є спроби узагальнити й охарактеризувати історичні процеси, інтерпретувати по-новому уставлені стереотипи. Так, М. Кугутяк, [53], В. Кононенко [51], В. Бурдуланюк [34–39] розкрили різні аспекти наддніпрянсько-галицьких зв'язків останніх десятиліть ХІХ – початку ХХ ст. Л. Качмар [48; 85] висвітлила діяльність діячів-емігрантів із Наддніпрянщини в Галичині на початку ХХ ст.

У процесі національного відродження ХІХ – початку ХХ ст. важливу роль відіграли питання мови, становлення нової української літератури, в тому числі духовного життя. Окремі розвідки надають інформацію про перебування на Гуцульщині, зокрема в Криворівні, української інтелігенції – діячів, що проводили просвітницьку діяльність. Так у праці А. Кололька [52] згадується про візитацію Андрея Шептицького та його настанови гуцулам.

Окрему увагу даній темі відведено у працях П. Арсенича, який ґрунтовно характеризує роль села Криворівня в житті та творчій діяльності української інтелігенції [28-32]. Зокрема, вагомий внесок він зробив у розкриття зв'язків І. Франка з Прикарпаттям [29]. На основі архівних, музейних, літературних джерел, публікацій та газетно-журнальних повідомлень узагальнено його творчі здобутки, зображено «стиль» відпочинку на Гуцульщині. В окремих працях автор розглядає передумови та процес створення Гуцульського театру Гната Хоткевича [30; 31], подорожі Лесі Українки в Галичину [32].

Про літні вакації на Гуцульщині М. Грушевського писали О. Масляк [55], С. Панькова [11]. Напрацювання про діяча, якому «Криворівня смакувала, як ніколи», дають змогу проаналізувати причини поїздки та особисті здобутки під час перебування в Криворівні.

Дослідження сучасних науковців дають змогу всебічно розглянути зближення двох «гілок» українського національного руху в ХІХ – на початку ХХ ст., зокрема на території Гуцульщини, важливу роль якої в різних працях характеризує І. Райківський [59; 60; 61; 89]. Дослідник звернув увагу на феномен місця відпочинку і творчості діячів з Наддніпрянщини в австрійській Галичині на зламі ХІХ–ХХ ст., окреслив розвиток наддніпрянсько-галицьких взаємин у досліджуваній період. Він проаналізував ідею української національної єдності в контексті громадського життя Галичини в «довгому» ХІХ ст., висвітлив характерні ознаки відносин між національними елітами по обидва боки австро-російського кордону.

Таким чином, тема Гуцульщини як місця відпочинку і творчої діяльності представників української творчої інтелігенції з підросійської України була у сфері інтересів історіографії, насамперед, сучасних істориків, після 1991 р. У працях П. Арсенича [28–32], О. Масляка [55], С. Панькової [11; 57], В. Бурдуланюка [34–39] І. Денисюка [43], І. Зеленчука [46] та ін. прямо чи опосередковано розглядалася діяльність українських письменників, науковців і митців у національному самоусвідомленні місцевого населення, їх взаємини з галичанами, прослідковувався процес втілення ідеї єдності українських земель у практичному житті. Особлива увага зверталася на здобутки українських діячів кінця ХІХ – початку ХХ ст. у розвитку національного руху.

1.2 Джерельна база

Джерельна база про Гуцульщину, зокрема село Криворівня як місце відпочинку і творчості видатних українських діячів періоду кінця XIX – початку XX ст., досить багатогранна. При написанні даної роботи використано першоджерела, які можна розділити на кілька груп: 1) наукові, публіцистичні, художні твори діячів досліджуваного періоду; 2) періодичні й неперіодичні видання початку XX ст.; 3) джерела особового походження, які, у свою чергу, можна поділити на приватне листування і мемуарну літературу.

Щодо першої групи першоджерел, то значну увагу звернено на літературні праці наддніпрянських діячів, створені під час їх перебування на Гуцульщині. Повість М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» [19], вірші Лесі Українки [22], оповідання «У кузні», «Як Юра Шикманюк брив Черемош», вірш «У безсонну ніченьку», повість « Великий шум» І.Франка [23], повість «Камінна душа», «Довбуш», збірка «Гуцульські акварелі» Г. Хоткевича [24; 27] та ряд інших дають змогу проаналізувати окрему складову творчої діяльності, піднесення української літературної мови. Окремо при виконанні роботи було опрацьовано наукові твори представників української інтелігенції М. Грушевського [3; 18], В. Антоновича [1; 15] та ін., що побували на Гуцульщині на початку XX ст.

Окремим видом першоджерел є періодичні й неперіодичні видання на початку XX ст. Деякі аспекти наддніпрянсько-галицьких відносин порушувалися в періодиці, що виходила в Києві у 1920-х рр. – «Україна», «За сто літ». 1892 р. у журналі «Записки НТШ» публікувалися джерела зв'язків між українськими діячами протягом XIX – початку XX ст. Про перебування в Криворівні Лесі Українки, М. Коцюбинського згадувалося в літературно-мистецькому альманасі «Писанка» [33].

Більш-менш регулярні взаємини між галицькими і наддніпрянськими діячами прослідковуються із середини 1830-х рр., були започатковані у формі листування. Воно набрало динаміки в досліджуваний період. Прикладом цього

є опублікована дослідником М. Возняком кореспонденція українського письменника М. Коцюбинського з галичанином В. Гнатюком [87]. У збережених до нашого часу листах серед рядків важливих пропозицій та дискусійних питань відзначаються ревні запрошення погостити в с. Криворівні. Так, неодноразово у своїх листах В. Гнатюк запрошував М. Коцюбинського на літування. Останній, в свою чергу, свої переживання і перші враження від поїздки описав у листі, адресованому М. Могилянському, наддніпрянському письменнику, літературному критику і публіцисту [40]. Згодом свою плідну працю протягом періодичних відвідин Карпат на початку ХХ ст. М. Коцюбинський відтворив у культовій повісті «Тіні забутих предків» [20].

Окреме місце в публікації листування наддніпрянських і галицьких діячів займає дослідник К. Студинський [66; 86]. Серед опублікованих ним документів – переписка з галичанами українських письменників І. Нечуя-Левицького, П. Грабовського, І. Франка [65].

Окреме місце в дослідженні відведено мемуарній літературі, що дає змогу з'ясувати динаміку галицько-наддніпрянських взаємин. Спогади М. Грушевського [3], Є. Чикаленка [6], Ф. Вовка [1] висвітлюють їх зв'язки з галичанами, надають інформацію про нові знайомства діячів, особливості їхньої діяльності, взаємини з крисянами. Спогади науковця О. Лотоцького [4] містять відомості про багатолітні зносини української інтелігенції.

Не менш важливими є спогади жителів села, безпосередніх свідків того часу. Детальні описи життя українських діячів на Гуцульщині відтворювали сім'ї, що приймали в своїх домівках дорогих гостей в досліджуваний період. Так, Кекилія Волинянська-Гардецька з власного дитинства перенесла спогади про таких діячів, як Івана Франка, Михайла Грушевського В. Гнатюка, Івана Галуцинського, членів їхніх родин та ін., яких щоліта зустрічала на стежинах рідного села, біля Чорного Черемоша [10]. Місцевий священик Олекса Волянський також не одноразово згадував про спілкування з

наддніпрянськими «гостями» Криворівні, зокрема М. Грушевським, М. Коцюбинським, І. Франком та ін. [2; 11].

Спогади цінні тим, що дозволяють тісно познайомитися з відпочивальниками, до деталей пізнати особливості їхньої творчої діяльності, розпорядку в побуті, навіть графіку дня, людські особливості, ставлення до селян, їхньої культури.

Етнографічними перлинами краю є практично кожна хата. Найвизначнішою пам'яткою архітектури села є Церква Різдва Богородиці, датована 1719 р. Далі «гонорово» стоїть музей «Гуцульська гражда». Експозиція музею втілює реалії побуту гірського села, гуцульської сім'ї кінця XIX – початку XX ст. Свою любов до найчастішого гостя Криворівні – І. Франка, що мав найбільш тісні зв'язки з наддніпрянськими діячами, жителі села виразили в літературно-меморіальному музеї Каменяра та пам'ятних обелісках на честь діяча. Про перебування в Криворівні М. Грушевського свідчить музей-садиба, що була спалена російськими військами 1917 р. та відновлена в 2003 р. Про вшанування пам'яті українських діячів жителями Криворівні можна дізнатися з путівників [72; 73].

Таким чином, різноманітна джерельна база тематики дослідження дала змогу отримати й узагальнити фактичний матеріал про Криворівню як місце відпочинку і творчої діяльності видатних українських діячів з Наддніпрянщини на початку XX ст. Наукові напрацювання істориків допомогли проаналізувати діяльність української інтелігенції в Криворівні.

Розділ 2.

Історичні передумови взаємин між українськими діячами Галичини і підросійської України на зламі XIX–XX ст.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. територія етнічних українських земель була розділена між двома імперіями – Російською та Австрійською (Австро-Угорською). До середини XIX ст. надніпрянські діячі мали мізерну кількість відомостей про Галичину, але інтерес наддніпрянців до краю з часом посилювався [42, с. 248]. Сприятливі історичні умови для кристалізації надніпрянсько-галицьких взаємин розпочалися з кінця 1850-х рр., що ознаменувалися лібералізацією російського царизму, а на початку 1860-х рр. Габсбурзька монархія зазнає децентралізації внутрішнього устрою та періоду конституційних реформ. Усе це дало поштовх для утвердження українського національного руху. У спрямуванні зусиль на культурно-освітню діяльність серед простолюду першочергову роль відіграли українські громадівці з Наддніпрянщини. Вони привернули увагу до творчості Т. Шевченка, сприяли створенню галицького народовства, що визнавало приналежність галицьких русинів до самостійної української нації [42, с. 249].

Фактично, в процесі українського національного самоусвідомлення галичан векторним показником поставали діячі з Наддніпрянщини. В останній третині XIX ст. серед основних просвітителів у Галичині варто зазначити П. Куліша, М. Драгоманова та М. Грушевського. Народовська інтелігенція проводила ряд заходів у краї: розповсюджувала твори нової української літератури, намагалася наблизити їхні мовні норми до загальноукраїнських. Незважаючи на розбіжності в ідеологічних постулатах народовців та русофілів (москвофілів), спільною їх метою було відокремитися від поляків та їх культури, а відмінності полягали в ставленні до Росії та російської культури [47, с. 105].

На зламі XIX–XX ст. почастишали випадки вступу до народовських товариств у Галичині українських діячів з Наддніпрянщини. Так,

М. Грушевський, В. Антонович, І. Нечуй Левицький, М. Лисенко та ряд інших діячів стали членами Наукового товариства ім. Шевченка (далі – НТШ) у 1890-х рр. Знаковою подією для зближення та зміцнення галицько-надніпрянських взаємин стало створення в 1873 р. у Львові Товариства ім. Шевченка та власної друкарні при ньому, що на початку 90-х рр. XIX ст. було реорганізовано в наукове. Фінансування товариства відбувалося окремими надніпрянськими діячами, зокрема Д. Пильчиковим, що матеріально допоміг у викупі друкарні [56, с. 120].

Однак комунікація між українськими діячами по обидва боки кордону довгий час мала періодичний характер, втілювалася переважно через листування. Окремі зрушення відбулися в 1860-х – на початку 1870-х рр. За цей період прослідковуються своєрідні «навідування» окремих надніпрянців у Галичину (загалом понад два десятки діячів), серед яких були М. Старицький, Олена Пчілка, О. Потебня, М. Лисенко, П. Куліш, І. Нечуй-Левицький та ін. Двом останнім вдалося налагодити досить тісні відносини з галичанами в майбутньому [62, с. 213].

В останній третині XIX ст. відкрито піднімалося питання взаємної співпраці задля вільного національного розвитку. М. Лисенко, зокрема, писав у листі до О. Барвінського в жовтні 1869 р.: «... Нам, своїм кривим людям, однії матері дітям, не варт, не личить розіднатись, але скуплятися як найміцніше» [64, с. 21]. У своїх працях питання самоідентифікації в національному, українському контексті порушував М. Драгоманов. Він вважав, що Галичина була місцем, де сформувалися сприятливі умови для становлення українофільства, але зазначив важливість участі Надніпрянської України в громадському русі [85, с. 13].

Активізація українських взаємин підсилювалася цікавістю галичан щодо становлення та діяльності надніпрянського національного руху для використання в протистоянні полякам. Водночас серед надніпрянської інтелігенції було бачення Галичини як своєрідного джерела для збирання

загальноукраїнської культурної спадщини до того часу, доки підросійська Україна залишалася «тюрмою народів» [34, с. 62].

Однією з ключових причин активної кооперації галицько-наддніпрянських відносин стали репресивні заходи російського царизму щодо всього українського, насамперед, сумнозвісні Валувський циркуляр 1863 р. та Емський указ 1876 р. Так, у Галичині в журналах «Правда» і «Зоря» у Львові, що мали загальноукраїнський характер, публікувалися праці українських діячів (в переважній більшості під псевдонімами) з Наддніпрянщини: П. Куліша, Марка Вовчка, Панаса Мирного, М. Старицького, І. Нечуй-Левицького та ін., де вони мали змогу написати та сказати те, що було неприпустиме по інший бік кордону [36, с. 195].

Візити передових наддніпрянських діячів у Галичину пильно контролювалися тодішньою владою. Щоб отримати дозвіл на виїзд, потрібно було витратити близько тижня часу і чимало коштів. Спочатку необхідно було подорожуючому отримати спеціальне свідоцтво, так зване «зелене світло» на виїзд за кордон у поліцейського, потім звернутися до поліцейського комісара та офіцера, згодом, оплативши в казначействі паспортний податок, отримати в губернатора паспорт, звернутися до австрійського консула для отримання візи. І тільки тоді був можливий перетин кордону [60, с. 26].

Поштовхом до актуалізації вже існуючих взаємин стало прийняття в 1876 р. Емського указу. Наддніпрянські діячі почали звертати посилену увагу на Галичину в контексті можливої легальної української діяльності на її території, що стало можливим завдяки поступовому перетворенню Габсбурзької монархії в конституційну державу. Активізація окремих зв'язків була наслідком подорожей Галичиною в 1883–1888 рр. студентської молоді з підросійської України. В силу історичних обставин наддніпрянські діячі почали розуміти цінність Галичини як плацдарму для загальноукраїнського національного руху. Формування образу Галичини як «українського П'ємонту» розпочалося з середини 1860-х рр. та було започатковано

українськими діячами з Наддніпрянщини В. Антоновичем, О. Кониським, П. Кулішем та деякими ін. [45, с. 11].

Окреме місце в процесі утвердження української національної ідеї серед когорти наддніпрянських та галицьких діячів мав І. Франко. Характерним для його поглядів була поступова еволюція поглядів, переорієнтація з соціалізму на націонал-демократизм наприкінці ХІХ ст. [56, с. 119].

На зламі ХІХ–ХХ ст., починаючи з польсько-української угоди 1890–1894 рр., національний рух у Галичині набуває політичного значення, відбувається формування партійно-політичної системи, утвердження ідеї соборності України та самостійності в політичному аспекті. Серед знакових подій на цьому шляху було створення в 1894 р. кафедри історії України у Львівському університеті, яку очолив наддніпрянець М. Грушевський. Згодом, 1897 р. він очолює й НТШ у Львові. Своєю діяльністю діяч спрямовував на активізацію наукових зв'язків між українською інтелігенцією наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. [61, с. 214]. Знаковим для поглиблення взаємин був той факт, що в «Записках НТШ», які стали загальноукраїнським органом, серед публікацій поєднувалися напрацювання як галицьких, так і наддніпрянських діячів (із 105 праць, 37 – було наддніпрянських). Характерно, що в 1900 р. НТШ підтримувало зв'язки з вісімнадцятьма організаціями Наддніпрянщини, зокрема обмінювалося літературою. В 1903 р. у київській та харківській філіях НТШ продавалися видання І. Котляревського, М. Коцюбинського, Марка Вовчка, Г. Квітки-Основ'яненка [61, с. 226].

Незважаючи на певну активізацію галицько-наддніпрянських відносин наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., надалі вони продовжувалася в більшій мірі через особисті листування, а також публікації в Галичині праць наддніпрянських діячів. Галичина стала своєрідним прихистком для політичних емігрантів з Наддніпрянщини на початку ХХ ст., які втікали від переслідувань царизму, намагалися вирватися з колючат російської пропаганди, маючи на меті активізувати український рух на території етнічних

українських земель під Австро-Угорщиною. Осередком емігрантів з Наддніпрянщини став Закордонний комітет у Львові, працівники якого займалися редагуванням статей, виданням та доставленням на Наддніпрянщину нелегальної літератури [63, с. 142].

Після подій Першої російської революції 1905–1907 рр., проголошення Миколою II переходу на демократичні важелі правління частина діячів повернулися на батьківщину. Однак, з поразкою революції набирає друга, сильніша фаза антиукраїнських репресій та переслідувань, що призводить до наступного еміграційного періоду (1907–1914 рр.) [63, с. 148]. Українські діячі з Наддніпрянської України проводили активну діяльність, зокрема працювали в галицьких інституціях, боролися за створення у Львові окремого університету, прикладали зусилля для випуску окремих україномовних часописів. У зв'язку з цим виникають товариські зв'язки між українськими діячами. Тісно контактують наддніпрянці з місцевим етнографом В. Гнатюком, на запрошення якого до Гуцульщини на літні вакації приїжджають М. Коцюбинський, М. Грушевський та ряд інших діячів, що шукали місце відпочинку та творчої діяльності [41, с. 18].

Серед подій, що вплинули на тісніші відносини між українськими діячами, були урочистості з приводу вшанування пам'яті співвітчизників. Відкриття 30 серпня 1903 р. пам'ятника І. Котляревському на Полтавщині зібрало делегації з Галичини та Буковини. Того ж року, в грудні 1903 р., М. Лисенко урочисто відзначив свій ювілей у колі української інтелігенції не лише з Наддніпрянщини, але й Галичини. Спільність у діяннях галицько-наддніпрянських діячів прослідковується і у спільних акціях на похоронах у 1912 р. М. Лисенка, в 1913 р. – Лесі Українки та М. Коцюбинського. На зламі ХІХ–ХХ ст. поширюється традиція урочистого вшанування пам'яті Кобзаря – Т. Шевченка, дослідження його творчості, проведення спільних літературних вечорів [45, с. 7–9].

Характерні ознаки свідомості тогочасного українського суспільства в Галичині дещо відрізнялися від наддніпрянських. Остання значно поступалася першій за рівнем національної самосвідомості, адже перехід на самостійницькі позиції в Наддніпрянщині відбувся тільки в 1917–1921 рр. у буревіях революції, а в Галичині – ще на зламі XIX–XX ст. Наддніпрянські діячі наслідували поміркованість у своїх діяльності, а галичани бачили пріоритет у рішучій боротьбі за національно-державницькі ідеали. Особливий внесок у розвиток українського національного руху в Галичині XIX століття зробили греко-католицькі священники [42, с. 251].

Занепокоєння серед передових українських діячів викликали події 1905–1907 рр., а особливо лібералізація політичного режиму в Росії, що стала певною загрозою для повноцінного розвитку та діяльності національного руху на соборницькій основі. Як наслідок, це викликало активізацію частини української інтелігенції, насамперед, М. Грушевського (його стаття «Галичина і Україна» 1906 р. у збірнику «З біжучої хвилі. Статті й замітки на теми дня 1905–1906 років»), що відкрито виступив із закликами до втілення всеукраїнської національної єдності задля протидії будь-якого відмежування Наддніпрянщини від Галичини [63, с. 112].

Окремим питанням у взаємодії представників галицької та наддніпрянської інтелігенції на початку XX ст. постає формування української літературної мови. Воно мало суперечливий характер і значною мірою пов'язувалося з відмінностями в умовах розвитку нової української літератури і літературної мови [65, с. 23]. Але, незважаючи на розбіжності в галицько-наддніпрянських відносинах, прагнення до української соборності залишалося ключовим вектором діяльності по обидва боки австро-російського кордону. Причому в процесах національного відродження ключову роль відіграла Наддніпрянська (т. зв. Велика) Україна, а Галичина частково залежала від них. По суті, галичани попри сприятливі умови діяльності, наявний людський та культурний потенціал не змогли б самостійно вирішити ключові питання

національного руху, зокрема в напрямку створення цілісної концепції власної історії, стандартизації літературної мови і т. п. Визнання національної приналежності Галичини до Наддніпрянщини давало поштовх до більш ґрунтовного протистояння полякам на місцевому рівні, що захопили владу в краї. Русифікаційна політика на наддніпрянських землях спричинила культурну експансію місцевої інтелігенції в Галичину, що мало позитивні наслідки на розвиток культури та діяльність українського національного руху [48, с. 97].

Таким чином, ключову роль у національному відродженні (модерному націотворенні) відіграла спільна діяльність та взаємозв'язки українських діячів з Наддніпрянщини та Галичини. Незважаючи на різницю між національним життям українців під владою двох різних політичних режимів, в ідеях та прагненнях провідників українського руху – передової інтелігенції – поставала «конча потреба» єдності русько-українського простору для його збереження. Початки взаємин між українськими діячами Галичини і Наддніпрянщини були із середини 1830-х рр., та прослідковувалися переважно в листовному спілкуванні [36, с. 198]. Більш ґрунтовна співдіяльність була характерна для останньої третини ХІХ ст. Зближення двох «гілок» українського руху було зумовлено, з одного боку, репресивними заходами російського царизму щодо всього українського, що змусило наддніпрянських діячів шукати альтернативні варіанти для продовження своєї діяльності (вибір припав на Галичину та сприятливі конституційні можливості Австро-Угорщини), а з другого боку – пошуками в середовищі галицької інтелігенції підтримки в боротьбі з домінуючим у краї польським рухом [45, с. 18].

По суті, на противагу жорстким цензурним перешкодам, розв'язавши суперечливість у питаннях утвердження єдиної української літературної мови, наддніпрянсько-галицькі взаємини на ґрунті політизації національного руху наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. проходять активізацію через певні форми

кооперації. Насамперед, серед найбільш поширених форм взаємин між українськими діячами обабіч австро-російського кордону були: листування, публікації в галицькій періодиці, спільна наукова робота, періодичне перебування в Галичині діячів з Наддніпрянщини (в ролі відпочивальників-гостей або політичних емігрантів), спільне відзначення урочистостей, вшанування пам'яті українських діячів тощо.

Водночас взаємини між тогочасною українською інтелігенцією під імперською владою не набули масовості. Перешкодою в цьому стали, передусім, відмінності в певних аспектах культурного і політичного життя, що нагромаджувалися тривалий час в умовах перебування етнічних українських земель під владою різних політичних режимів, сувора антиукраїнська цензура в Росії, незадовільне матеріальне становище та ін.

Розділ 3.

Криворівня як «українські Афіни», осередок культури, науки і мистецтва в кінці XIX – на початку XX ст.

3.1 Творчий доробок І. Франка та його зв'язки з наддніпрянськими діячами в Криворівні

Одним із поціновувачів гуцульського краю був Іван Франко. У 1900 р. під час відпочинку в Косові його дружина Ольга Франко (до одруження – Хоружинська) зустрілася на місцевому базарі з дружиною Володимира Гнатюка – Марією з родини Бурачинських. Саме вона запросила сім'ю Франка до себе в гості. Рекомендував відвідати Криворівню і В. Гнатюк. 1901 року І. Франко вперше приїздить в місце, де «менше шуму, грому, біганини, яке напувало душу спокоєм, тихою красою» [29, с. 71]. З того часу сімейство в 1901–1914 рр. майже кожного літа проводило тут свій час [29, с. 72]. Із спогадів О. Волянського літування І. Франка можна поділити на два періоди: перший – 1901–1907 рр. – повний сил та енергії; другий – 1908–1914 рр., коли його фізичне здоров'я було в немічному стані [29, с. 88].

Перебування українських діячів на Гуцульщині поєднувалося з можливістю їх зустрічей, обговорення та вирішення ряду питань, що стосувалися культурно-освітнього життя України. Так, І. Франко під час перебування в Криворівні писав наукові розвідки, публіцистичні статті, працював над новими випусками університетської бібліотеки, займався перекладом віршів Т. Шевченка [29, с. 74]. Разом з В. Гнатюком він видавав фольклорно-етнографічні програми, упорядковував «Етнографічний збірник», у якому збирав пам'ятки народної творчості [29, с. 139].

І. Франко підтримував особисті зв'язки з багатьма українськими діячами, одним із видів комунікації було листування. Письменник разом з наддніпрянським етнографом Ф. Вовком започаткував перше періодичне видання «Матеріали до українсько-руської етнології», що вийшло в семи томах [29, с. 172]. Неодноразово в 1907 р. у бібліотеці Львівського

університету він зустрічався з майбутнім українським письменником та критиком В. Гадзінським. У тісній співпраці діяч перебував з видатним фольклористом та етнографом В. Гнатюком. Видатний мовознавець пропонував писати музичні твори на вірші І. Франка, був співредактором «Літературно-наукового вісника» протягом 1898–1906 рр. В особистих листах бачимо теплі, товариські взаємини між двома діячами [29, с. 178–183].

Під час літніх вакацій І. Франко часто спілкувався з М. Грушевським, у листуванні протягом 1897–1913 рр. діячі регулярно обмінювалися різною інформацією, обговорювали проблеми НТШ (з 1897 р. головою був М. Грушевський), питання селянських рухів у Галичині та ін. Вони співпрацювали: І. Франко перекладав на німецьку мову три томи «Історії України-Руси», М. Грушевський робив рецензії на Франкові праці (збірку поезій «Мій Ізмарагд», повість «Для домашнього вогнища») [29, с. 185–187].

І. Франко приятелював з українським істориком, філософом і громадським діячем М. Драгомановим, перетинаючись у Галичині в середині 1870-х рр., та через листування (близько 355 листів) [29, с. 197]. М. Драгоманов мав значний вплив на соціалістичні погляди І. Франка в молодому віці. 1901 році він також познайомився з музикознавцем-фольклористом з підросійської України Климентом Квіткою, який разом з дружиною Лесею Українкою того року, повертаючись з курорта «Буркут», побували в селах Яворів, Криворівня. З 1 по 5 серпня 1901 р. І. Франко навідується до письменниці в Буркут, тоді К. Квітка записує 32 мелодії українських пісень з його оповідей [29, с. 214]. 1904 року І. Франко, Ф. Вовк і П. Рябков проводять на Гуцульщині етнографічно-антропологічні дослідження. Зокрема, етнограф, археолог і громадський діяч з Наддніпрянщини П. Рябков писав спогади про І. Франка, етнографічні праці, в яких згадує і про Криворівню [29, с. 298].

У червні 1890 р. І. Франко знайомиться з письменником, українським громадським діячем М. Коцюбинським та по 1905 р. підтримує зв'язок із ним

через листування. Протягом 1910–1911 рр. він приїжджав до Криворівні, де зупинявся в будинку Михайла Мосейчука. У той час прослідковується найбільш тісне спілкування І. Франка з М. Коцюбинським [7, с. 229]. 1911 року під час літніх вакацій товариство діячу склали художники М. Жук та І. Северин, останній виконав портрети І. Франка та Лесі Українки [29, с. 302]. У 1912 р. Каменяр зустрівся в Криворівні з наддніпрянськими діячами О. Олесем і Г. Хоткевичем [43, с. 31].

Тема Гуцульщини, її традицій для І. Франка були близькою, тому неодноразово до нього зверталися сучасники для консультацій. Зокрема С. Болотницький у листі від 24 квітня 1896 р. надсилав прохання надати інформацію про життя і традиції гуцулів. Письменник редагував праці фольклористів та етнографів, корегував першу частину монографії «Гуцульщина» В. Шухевича, а пізніше писав відгуки, рецензію на німецькій мові [29, с. 140].

Значну роль І. Франко відіграв у збиранні експонатів для етнографічних музеїв. У листах майстра Л. Якіб'юка з с. Річка, К. Курівцевої з Криворівні, Т. Окуневського з с. Яворова знаходимо свідчення про наявність у них окремих речей, а також прохання діяча про їх збереження, можливий викуп [29, с. 193].

Протягом перебування І. Франка в гірському селі народилося чимало його праць. Серед них, зокрема, поема «Терен у нозі», яку він присвятив місцевій жительці, хорошій знайомій, оповідачці гуцульських легенд – Зіновії Бурачинській, оповідання «У кузні», «Як Юра Шикманюк брив Черемош», вірш «У безсонну ніченьку», повість «Великий шум». [23]. Український діяч дуже грамотно поєднував відпочинок з плідною працею. Він встигав перекладати на німецьку мову поезії Т. Шевченка, писати наукові та публіцистичні статті. Кожного дня отримував з місцевої пошти газети і книги, а, отже, постійно цікавився новинами про події в світі [43, с. 28–29].

Познайомившись з творами письменника, відкривається можливість побачити непросте життя в Криворівні. І. Франко яскраво змалював життя селян зі своїм колоритом, тяжкою працею, а також несправедливе ставлення влади, користолюбство лихварів. Письменник порушив такі питання, як стихійні лиха, гуцульський норів, проблему добра і зла, любові й ненависті, життя та смерті. У поемі «Терен у нозі» письменник яскраво змалював красу природи Криворівні, не залишивши без уваги притаманну гуцулам вбирю: [23]

... Ось під нами Черемош ізвився,
 Як гадюка та срібно-зелена;
 Він шумить, клекоче, мов скажений,
 Під горбком гризе скалистий берег,
 Та над ним в святковому спокою
 Гріється мале село гуцульське.
 Понад берегом стежки стрічками,
 По стежках то легіні купками,
 То гуцулки в горботках червоних.
 Дітвора купається край моста,
 На шкап'ятах їдуть господарі,
 Пишно їде дівчина-гуцулка,
 Пишно їде і гцгаро курить ... [23, с. 15]

Під час перебування в Криворівні І. Франко активно займався збиранням фольклорно-етнографічних матеріалів. Він пропагував збереження культурної спадщини гуцульського села серед місцевих учителів, дітей, старожилів, залучаючи їх до процесу збирання та відтворення народної творчості. Через різноманіття пісень, приповідок, переказів, оповідань можна глибоко пізнати життя селян, краще зрозуміти їхній світогляд, відчувати національний колорит, бо все, що створює людина, є відображенням її зовнішнього світу та внутрішніх переживань [43, с. 29].

Одним з таких джерел є зібрані записи уродженками с. Криворівня, сестрами Кекелією та Марією Бурачинськими. Вони були опубліковані І. Франком у двомісячнику «Житє і слово» (т. 3. 1895. С. 46–50), «Зорі» (1866. Ч. 6. С. 103, 104). Жінки зібрали велику кількість перлин культури рідного краю: пісні, які прикрашали весілля, допомагали в тузі, розраджували в побуті; колядки та віншування; обряди на хрестинах, сватанні, весіллі, похоронах; гуцульський календар, словник гуцульської говірки, оспівування опришків – усе це є безцінним джерелом інформації, де можна знайти багато відповідей та практично повністю змалювати картину гуцульського села та його мешканців [29, с. 74].

Своєю подвижницькою працею на літературній ниві, допомогою у збереженні традицій краю, підтримкою та залученням людей до культурно-громадської роботи І. Франко завоював любов і прихильність жителів Криворівні. Його з нетерпінням чекали та гостинно приймали в гуцульському краї. Про це, зокрема, свідчить і вшанування пам'яті про Каменяра. 1953 року в селі було відкрито Меморіальний музей І. Франка. Біля нього в 1981 р. Яковом Чайкою був споруджений пам'ятник діяча. Також на території музею знаходиться пам'ятний обеліск І. Франку, за авторства місцевого майстра І. Марусяка [72, с. 14–15].

Криворівнянин Микола Потяк, до якого І. Франко неодноразово повертав, ідучи на гору Ігрець чи збираючи гриби в лісі, згадує його як «захисника горян». Коли під час виборів 1911р. до австрійського сейму місцева влада вирішила не враховувати 200 голосів селян, по суті, забравши їх право на вибір, І. Франко зміг відстояти участь у виборах і голоси було зараховано [29, с. 74].

Каменяр любив походи, не раз організовував екскурсії на Писаний Камінь, Довбушеві комори, гору Піп Іван, сусідніх сіл. Він часто повертав по дорозі до вівчарів на полонину, старожилів села, блукав лісом, збираючи не тільки гриби, а й різні трави, ласував ягодами [29, с. 72–73]. Письменник

захоплювався збиранням комах, які спиртував, а потім віддавав професорові І. Верхратському [29, с. 47]. З таких «експедицій» завжди повертався з новими враженнями, ідеями, напрацюваннями. Таке «життє» в Криворівні було йому настільки до душі, що він повертався сюди з року в рік. Навіть тоді, коли його руки «закувала» невиліковна хвороба, все одно беручи з собою дітей – Петра та Андрія, які допомагали писати, їхав до любої серцю Криворівні [28, с. 87].

Найближчим приятелем І. Франка став господар хати, в якій він «літував», – Василь Якіб'юк. Народний умілець, різьбяр, а ще тямущий лікар припав до душі І. Франку. Бувало, сядуть на призьбу і зав'яжуться розмова про життя, буденні справи: В. Якіб'юк показував свої вироби, І. Франко ділився задумами. Вони підтримували спілкування і в листах, сім'я Василя завжди радо зустрічала і нетерпінням чекала в гості сім'ю І. Франка, яка завжди приїжджала з подарунками [72, с. 25–26]. Часто поет заходив у гості до Олекси Волянського, місцевого священика, який служив на парафії з 1893 по 1923 рр. і багато що міг розказати про життя і звичаї гуцулів. Його оселя часто приймала М. Коцюбинського, В. Гнатюка, О. Олеся, А. Крушельницького, про що, зокрема, згадував сам священик [2, с. 693].

Водночас із теплотою згадувала Каменяра і Параска Харюк. Жінка все розповідала цікаву бувальщину, а І. Франко, припершись до вугла хати, уважно слухав, нотував. Любив і мочити руки в джерельній водиці чуркальця біля її хати-гражди [72, с. 36].

Як бачимо, І. Франко дуже любив живе спілкування з селянами, їхніми дітьми. Він знайшов з ними спільну мову, зміг стати «своїм» серед «чужих» та прославити гуцульський край з найбільшим його скарбом – людьми і традиціями на сторінках своїх праць, що пішли у «великий світ».

Так поступово Криворівня стала відомою як місце відпочинку, творчої праці, зустрічей українських діячів. Серед величної краси природи, шуму річок та потічків можна було відпочити як фізично, так і духовно. Тут народилося чимало нових перлин творчості багатьох діячів. Село навіть

отримало назву в літературі «Українських Афін», адже протягом кінця XIX – початку XX століть воно гостинно зустрічало все нових гостей – видатних особистостей, тодішню інтелігенцію, золоту еліту українського народу.

Перебування на Гуцульщині не могло безслідно пройти повз діяльність українських діячів, зокрема І. Франка. Зібрана інформація знайшла відображення в його художній та науково-публіцистичній сфері діяльності. Зібраний фольклорно-етнографічний матеріал знайшов місце в окремих працях діяча, основу яких складає багатий фактичний матеріал, що є ґрунтовною підвалиною для подальшого дослідження краю. Важливість діяльності письменника відзначається і прикладеними зусиллями для залучення як місцевих жителів, так й окремої частини інтелігенції для збереження культурної спадщини Гуцульщини.

3.2 М. Коцюбинський і Криворівня. «Тіні забутих предків»

Непересічним джерелом пізнання культурної спадщини Криворівні, процеси зумовлені часом і працею активістів розвитку культури є чисельні документальні фільми. Про життя, побут, спогади місцевих жителів та діячів з Наддніпрянщини. У них виразно змальовуються реальні факти з життя людей, самодостатніх надбань культури, величної природи автори черпають інформацію, яка являється пізнавальною, цінною для нововідкривачів гуцульського краю.

Серед відомих діячів, які відвідували Криворівню є Михайло Коцюбинський, що перебував тут три літа, 1910–1912 рр. Вперше письменник прибув у мальовничий куточок 1 серпня 1910 р. та поселився у будинку місцевого дяка Михайла Мосейчука [29, с.86]. Перша вакація письменника тривала десять днів, друга була тривалішою – з 19 липня по 15 серпня 1911р. Втретє, 21 червня 1912 р. діяч приїздить до Криворівні з своїм сином Юрієм та другом М. Могилянським. Під час цього візиту у карпатському селі йшов постійно сильний дощ, так, що аж Черемош вийшов з берегів – це було не на руку М. Коцюбинського, який мав за мету відвідати сусідні села, поспілкуватися з гуцулами, тим самим зібрати матеріали для написання наступних праць, зокрема нової повісті «Годованці», що мала продовжити історію «Тіней забутих предків» [51, с.10].

Поряд із спілкуванням з І. Франком, М. Грушевським, В. Гнатюком, письменник налагодив зв'язки з галицькими діячами: педагогами А. Кушельницьким, Є. Бохенською, Й. Роздольським, істориком І. Крип'якевичем [9, с. 88–89].

Про час, проведений в Криворівні, М. Коцюбинський згадував із задоволенням, йому настільки сподобалося, що він вирішив купити земельну ділянку та побудувати будинок. Споруджувати його мали на дві сім'ї – Коцюбинського та Гнатюка. Діяч настільки сильно захопився цією ідеєю, що склав план, до деталей продумав всі нюанси будівництва [28, с. 65].

Під час відпочинку М. Коцюбинський із захопленням милувався місцевою природою, часто прогулювався, подорожував верхи на коні. Він збирав та записував всю можливу інформацію про життя краян. З охотою спілкувався з місцевим населенням. Саме в цей період народилася славнозвісна повість «Тіні забутих предків», що була опублікована 1912 р. на шпальтах перших номерів львівського журналу «Літературно-науковий вісник». Через свою працю письменник прагнув змалювати реальне життя гуцулів, без прикрас, справжнє єство горянина. Тому весь час проведений на Гуцульщині детально вивчав їхні традиції та побут [51, с. 10].

Михайло Коцюбинський настільки глибоко пройнявся дослідженням Гуцульщини, а ще більше гуцулів, що достеменно прагнув дізнатися все про них. « Я, у свій час, з головою пірнув у Гуцульщину, яка мене захопила. Який оригінальний край, який незвичайний казковий нарід», так письменник відгукувався у листі адресованому В. Гнатюку. [51, с. 8] Діяч дуже відповідально та самовіддано ставився до збирання інформації, а ще більше до її відтворення та передачу читачеві: «Хочу писати оповідання з гуцульського життя і боюся написати неправду. Мені було б дуже прикро, аби люди казали, що я брехав» [51, с. 10].

Варто відзначити і те, що Коцюбинський ставив перед собою мету не просто відобразити етнографічну виокремленість гуцулів, що вже було неодноразово зроблено і до нього, а прагнув відтворити сукупність моральних принципів, філософії життя, етичних кордонів горян. Показати душу гуцула, такою, яка вона є – безмежною, у розумінні любові, запальною і « чистою» із її таємницями та щирістю. Письменник, у деякій мірі, показує читачу, гуцулів через призму міфологічних вірувань. Адже, й справді вони вірили у чугайстрів і мавок, злих духів та нечисту силу, зверталися до мольфарів, знали багато прикмет і обрядів [51, с. 12]. От і правда, дивний гуцульський край, навіть загадковий! Як же люди поєднували протилежні речі? Ревно вірили в Бога, ходили до Церкви і водночас у побуті використовували язичницькі обряди,

вірили у надприродню силу ? Іноді суперечливі поняття стають одним цілим доповнюючи один одного, тим самим виокремлюючись стають феноменальним явищем, що на приклад, можна сказати і про Гуцульщину. Оскільки, пройшовши різні періоди в історії, вона змогла зберегти свої традиції, неповторну самобутність, що стала джерелом натхнення для багатьох українських діячів.

Наприкінці XIX – початку XX століття в Карпатах все частіше можна було зустріти діячів з Наддніпрянщини, які поряд з відпочинком займалися творчою діяльністю. Так, результатом плідної дослідницької, фольклорно-збиральницької діяльності Михайла Коцюбинського стало створення знакової для діяча і читача повісті [20]. «Тіні забутих предків», дають можливість повністю пізнати культуру та побут гуцулів. Гірському селі притаманні суворі умови життя, постійна небезпека природніх стихій, важка праця на землі. В більшій мірі гуцули займалися вівчарством та скотарством. Тим самим забезпечували свої сім'ї продуктами харчування, та заробляли на життя. До «маржини» ставилися з особливим трепетом і відповідальністю, все ж мали вони з нею особливий зв'язок [20, с.19].

Сім'ї були великі, в більшості було до десятка дітей. Але жили всі дружно, свято шануючи батьків, слово яких було законом. Серед гуцулів було чимало народних умільців. Виготовлення музичних інструментів, таких як трембіта, дрімба, цимбали, фуярки, також виробів з дерева: від предметів побуту до власних будівель, величезна кількість вишитих сорочок, рушників, гуцульської «вбирі» оздоблених своєрідним орнаментом, мережками, вироби з шкіри: постолі, кептарі. Оселі були прикрашені, прибрані. Все свідчить про дбайливу вдачу, прагнення до прекрасного та збереження власної культури. Гуцулам притаманні звичаї, які зберігалися з прадіда-діда, обряди без яких не обходилося жодне свято. Чого лише варта любов до музики та танців. Різноманіття пісень, коломийок є невід'ємною частиною гуцульського буття. Вони тяжко працювали, але вміли й «набуватиси». У повісті гарно змальовано

справляння весілля, святкування святого вечора, елементи ворожіння. Перед читачем постає і сцена священної Недільної літургії, її піднесеність, самовідданість людьми своєї душі для чогось величного. Із захопленням духа люди непорушно стоять і прославляють Боже ім'я, віддаючи подяку за своє життя [20, с. 16–17].

Гуцули мають горду вдачу, та сміливо відстоюють свою честь та гідність. Коцюбинським у повісті висвітлено ворогування двох родин Гутенюків та Палійчуків, що призвело до кровопролиття. Справи батьків по крові передаються дітям, та падають тяжким тягарем на плечі закоханим один в одного молодим людям – Івану та Марічці [20, с.19].

Окреме місце у творі «Тіні забутих предків» відводиться діалектам. Гуцульська говірка пронизала кожний рядок Коцюбинського, наповнила його своєю змістовністю. Ти ніби переносишся у інший світ, світ містичний і чимось зачарований, витаєш у дивних місцях, поміж могутніх лісів і їх нетрів, знайомишся з колоритними героями, дізнаєшся про предмети побуту, та двозначність символів. Численні гуцулізми передають справжню атмосферу гуцульського села, його цінність, як щось нове і незвідане [51, с. 13–14].

Чи то за промислом Божим, чи за збігом обставин, в Криворівні побувало чимало діячів, зокрема, письменник Михайло Коцюбинський, який шукаючи чогось справжнього і чистого, добиваючись до істини людського буття, написав геніальний художній твір. А згодом (1963–1964 рр.) Сергій Параджанов зумів перенести «істинність» М. Коцюбинського на екрани, здобувши всесвітню славу. Отже, обоє «маестро» своєї справи дали варту уваги відповідь на питання: “А що, як гуцула та показати всьому світу!?”.

Частково, Карпати відіграли трагічну роль у житті письменника. Адже, під час одної подорожі верхи, він сильно змок та захворів на бронхіт, що призвело до загострення астми. До того ще виснажила дорога додому. У Чернігові протягом місяця М. Коцюбинський перебував на амбулаторному лікуванні, але стан його здоров'я значно погіршився. «Букет» недуг дав

ускладнення на серце, не допомогло і лікування і в київському шпиталі. Тож остання подорож на Гуцульщину стала фатальною. В одному з останніх його листів, адресованому В. Гнатюку він писав: «Нема мені долі. Не то гуцульське життя, а весь світ забудеш, який він» [8, с. 76].

Усе ж діяльність Михайла Коцюбинського у процесі збереження та відтворення гуцульської культури була знаковою. Взаємини в Криворівні між українськими діячами з Наддніпрянщини та Галичини дали можливість для ширшої діяльності в контексті публікації творів. Гуцульщина розпалила неабиякий інтерес до місцевої етнографії, наштовхнула на нові ідеї та творчі задуми. Але не всі з них, на жаль, були втілені в реальність через передчасну смерть великого українського діяча.

3.3 Г. Хоткевич і створення першого Гуцульського театру

Жителі Криворівні радо зустрічали подорожуючих та гостинно відкривали їм двері власних осель. Так, одного року селянин Петро Потяк мав честь приймати видатного письменника Гната Хоткевича. Протягом шести років плідної праці в мальовничому куточку ним було створено низку праць, зокрема «Камінна душа», «Довбуш», «Гуцульські акварелі» [24; 27]. Психологічно-романтична повість 1911 р. «Камінна душа» розкриває постать опришків та особливості їхнього життя в ХІХ столітті. А також переймається долею молодих дівчат, яку часто обирали за них, проблемою поваги в сім'ї та місце в ній кохання [26, с. 11]. У праці «Довбуш» Гнат Хоткевич не менш правдиво та гарно відображає життя гуцулів в ХVІІІ столітті. Письменник висвітлює болючі питання селян: національний гніт, боротьбу за свої права. Яскраво зображено рух опришків під проводом Олекси Довбуша, змальовано його велич, авторитет серед селян, що вважали його своїм захисником. А також ненависть шляхти, переслідування, як злочинця та особистого ворога [68, с. 50].

У збірці «Гуцульські акварелі» письменник тонко і дуже грамотно відтворює неповторність природи гуцульського краю, її незайманість, справжню красу змальовує до найдрібніших деталей. Ця праця написана під враженням перебування Хоткевича в Криворівні дозволяє читачу в уяві змальовувати пейзажі, справжні витвори мистецтва створені природою. У творах можна прослідкувати та відзначити спорідненість природи з людиною, їхній взаємозв'язок, розуміння потреб один одного [28, с. 65].

Гуцульський край підкорює письменника своєю «справжністю», «не підкупністю». Через відтворення звукових елементів, емоційних сцен і зорового уявлення, неповторність природи постає у модерному образі, ставши ближчою до читача.

Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. на Гуцульщині набирає масовості просвітницький рух, відкриваються школи, читальні, до них все більше

починає ходити дітей, які були спрагли до знань. Час був не легкий, але діяльність інтелігенції, в тому числі і з Наддніпрянщини, що приїжджала в гірські села, тікаючи від метушливих міст, їх досвід, та безпосередня наукова і творча діяльність не зникала безслідно [36, с. 196]. Активну просвітницьку позицію займала і галицька інтелігенція, зокрема, Лука Гарматій, який вчителював у гуцульських селах: Криворівні (1892–1899 рр.), Розтоках (1899–1900 рр.), Головах (1900–1912 рр.) створює разом із своїм учнем Петром Шекериком-Дониковим товариство «Просвіта», заковує книги, журнали, веде збір фольклорно-етнографічних матеріалів [29, с. 176]. В одній із таких «Просвіт» серед культурного товариства народилася ідея створення чогось нового, яке б стало візитівкою Гуцульщини.

У 1910 р. поява Гуцульського театру була знаковою, хоча сама ідея Хоткевича спершу зіткнулася з скептицизмом діячів галицької інтелігенції, упередженістю деякої частини населення, неприйняттям тодішньої влади та духовенства. Та все ж в силу двох чинників: професіоналізму наддніпрянця, політичного емігранта Г. Хоткевича та ініціативи гуцульської молоді, яка прагнула вдосконалення свого таланту, який вже частково проявлявся під час участі у народно-драматичних дійствах, на рубежі ХІХ–ХХ ст. в культурному просторі постає театр, з нехарактерним для того часу стилем [31, с. 72].

Характерні підвалини для створення Гуцульського театру, на які опирався письменник полягали у народності і національності. Він мав бути гуцульським відображенням з елементами міфопоетичності. За формою, діяльність полягала у періодичних гастрольних подорожах. Дотримання триєдиного принципу – гуцульської говірки, акторів, репертуару. Передбачалося використання пісень, танців, обрядів. Метою діяльності було активізація національного духу українців. З допомогою застосування комплексу театральних інструментів, прославлення Гуцульщини [30, с. 13-14].

Щоб ґрунтовно проаналізувати процес створення Гуцульського театру, слід звернути увагу на його мистецькі ознаки. Насамперед, через зародження

в народній масі, доступності для всіх суспільних груп, приналежності членів трупи, використання, як трибуни для відкритого спілкування характеризує його народність та відкритість [30, с. 16]. Етнографічність гуцульського театру полягає у правдивому відтворенні ним духовної та матеріальної культури Гуцульщини, відзеркаленні життя гуцулів з усіма його ознаками. Наповнення вистав обрядовістю, музичним супроводом, звичаями, практичному використанні зібраних Г. Хоткевичем фольклорних «скарбів» [30, с. 29]. Використання мовного автентизму у виставах. Відтворення гуцульського діалекту через його носіїв- акторів. Утворення на його основі репертуару, тим самим створення колоритних, природних ознак. Театральність полягала у органічному поєднанні обрядовості з яскравою акторською грою, звуком музичних інструментів, що пробуджували у глядачів спектр різноманітних відчуттів [31, с. 47]. Неймовірна акторська самотність, що ґрунтувалася на природності, щирості гри на сцені акторів – людей, які не просто грали, а проживали все те, що відбувалося. Їм не потрібно було «входити в роль» гуцулів, адже вони народилися ними. Ну і звичайно, непересічним явищем була імпровізація, що мала місце поряд із фіксованим драматургічним текстом [30, с. 28].

Режисер-творець – саме так можна охарактеризувати постать Г. Хоткевича у процесі становлення театру. Йому належить авторство драматичних творів, що оживали на сцені [25]. Разом із Ф. Липинським, драматург займався і художнім оформленням вистав. Активну роль у пошуку нових стилів та форм для діяльності гуцульського театру відіграв Л. Курбас [30, с. 17]. Г. Хоткевич створив не просто новаторський театр, а своєрідну театральну школу, в якій навчалося акторів, створювалося сценарії вистав, узагальнювалося фольклорний матеріал, інтерпретуючи його через нові способи відтворення. Режисерський задум мав на меті кожного разу створювати гармонійну картину на якій зображувалися елементи гуцульської

культури. Тим самим поєднуючи в процесі новаторські особливості з когортою творчого досвіду, європейських важелів та власного бачення.

Першою роботою була постановка п'єси «Верховинці», яка вже у серпні 1910 року була представлена для глядача. Інтерпретована на лад Г. Хоткевича драма “*Karpassu górale*” польського драматурга Ю. Коженювського перевернула стереотипне уявлення театру, внесла «нові фарби» у його історію розвитку [31, с. 35]. Насамперед, незвичним було те, що герої драми розмовляли діалектичною мовою. Колоритність, композиційна цілісність, органічність всього дійства, що відбувалося на сцені – все це можна сказати про дебютну п'єсу «Антін Ревізорчук», або ж «Верховинці» гуцульського театру Хоткевича. Однак, вона була заборонена цензурою австрійсько-польського режиму, названою так би мовити «антиавстрійського спрямування». Оскільки, сюжет її складався з героя, що дезертирував з австрійського війська, задля помсти вів збройну боротьбу з окупаційним режимом, за що був згодом страчений [31, с. 37]

Феномен створення Гуцульського театру, його значущість, піднесення автентичного фольклору до вершин поетичної образності підкреслював П. Арсенич [30; 31]. Під час спостережень Г. Хоткевич звернув увагу на неабияку артистичність гуцулів, їхнє спілкування між собою, окремі обряди, поведінку, буденне життя спочатку дивувало, а згодом захоплювало діяча, що вважав за потрібне використати потенціал людей у новому (театральному) світлі [31, с. 89]. Із першою виставою театр вдало гастролював не тільки Гуцульщиною, а й далеко за її межами. На прохання Г. Хоткевича, директором першого гастрольного туру (початок березня – середина квітня 1911 р.) був Олекса Ремез [30, с. 19]. Найпопулярнішими місцями виступів гуцульського театру були Львів, Чернівці, Коломия, Краків, за свою першу гастрольну подорож відвідали близько шістдесят міст та показали більше сімдесяти вистав. З часом, група набувала все професійніших рис, збільшувала свій репертуар та чисельність від п'ятнадцять чоловік до сорока. Тріумф перших

гастролей полягав насамперед у представленні українського народу, його неповторної культури. Перед глядачами постали такі п'єси, як «Гуцульський рік», «Довбуш», «Непросте» [30, с. 21–22].

Другі гастролі Гуцульського театру припали на 30 квітня – 16 червня 1911 р. Підкорюючи помости Галичини та Буковини, вони побували у різних містах, зокрема Чернівцях, Вижниці, і Коломиї. Під час даного туру, на виставі «Верховинці» відбулося несприйняття глядачем (солдатами, офіцерами австрійської армії) уривку, коли Антось Ревізорчук вирішує піти на дезертирство, кидає військового мундира на землю промовляючи: “Бувай здорова, цісарська шкаралупо, що тримала мене тільки у своїх обіймах” [30, с. 31]. Це викликало шквал емоцій та накликло розслідування структурних органів, зрештою заборону самої вистави, а директору О. Ремезі – депортація [30, с. 32].

Третя гастрольна подорож припала на 26 листопада 1911 та завершилась 2 квітня 1912 р. Вона була найскладнішою для трупи, через важкі умови подорожі, розповсюдження захворювань серед акторів, несвоєчасним отриманням платні. Та все ж, адміністративно-мистецька організованість Г. Хоткевича та його сподвижників – О. Рамези, Й. Гулейчука, Л. Курбаса зуміла підтримати порядок та грамотно вирішити всі питання [30, с. 32]. Незважаючи на всі складнощі, трупа з 40 осіб професійно виконувала свої завдання на сцені. Під час мандрівки українськими містами було поставлено різнопланові вистави, які демонстрували професійний ріст акторів, роботу над вдосконаленням своїх талантів [31, с. 46–47]. Заключна гастрольна подорож Гуцульського театру відбулася протягом травня–липня 1912 р. На той час її фундатор перебував в складному становищі, Г. Хоткевич був ув'язнений, тому очолював її Й. Гулейчук, який врятував трупу від повноцінного краху [31, с. 72].

Окремою сторінкою в діяльності Гуцульського театру була концертна програма «Гуцульський вечір». Вона була створена у харківській майстерні

гуцульських виробів в 1914 році. Серед семи гуцульських майстрів – двоє були членами акторської трупи. Саме разом з ними Г. Хоткевич розробив концертну програму, яка була наповнена різноманіттю пісень, колядок, танців, обрамлена грою на музичних інструментах. Цікавинкою був гуцульський буфет, де можна було скуштувати гастрономічні смаколики гуцульської кухні: кулеша, гусленка, будз та багато інших. Пропонувались увазі і речі декоративно-прикладного мистецтва, зроблені акторами власноруч, в майстерні. Таке дійство привертало неабияку увагу, гуцулами почали цікавитися провідні діячі культури та науки. Виступи в Харкові, Одесі, Москві ставали своєрідним поштовхом у популяризації Гуцульщини, її культури, гуцулів, як її представників, що частково зближувало взаємини українців по обидва боки кордону [30, с. 27].

Новаторським плодом творчих експериментів Г. Хоткевича постає драма «Гуцульський рік». Характерною для неї є ритуальність у відтворенні сімейної обрядовості протягом усього року. Маштабність задуму, майстерність у втіленні в реальність, створення «театру в театрі» на сцені перетворилося у неймовірне видовище [30, с. 28].

Драма «Довбуш» – перша оригінальна п'єса драматурга. Основана на документальних свідченнях про опришківський рух проти польської шляхти, орендарів та лихварів XVIII ст., а також легендах, переказах, «прикрашена» народними піснями, що всеокупності висвітлює проблеми українського народу та їх прагнення до соборності. В образі Довбуша втілюється непримиренний український дух, незламна сила волі українців [31, с. 52-53].

Тему запродавства, задля досягнення особистих цілей, розглядається в контексті слабкості духу народу, яка породжує людську зневіру. Розкривається поняття суперечностей між різними за соціальним становищем людей (конфлікти між «простими» та «непростими») - все це втілено у драмі «Непросте» [30, с. 8].

Успіх Гуцульського театру був грандіозний, а слава про нього розліталася з неймовірною швидкістю. П'єси, які підкорювали численні помсти відображали всі аспекти життя горян, давали можливість втілити весь творчий потенціал артистів. Діяльність театру поряд з представленням духовної та матеріальної культури гуцулів, в деякій мірі втіленням художньо-образного бачення світу драматургом, торкалася питань соціального середовища, національного руху на початку ХХ ст.

На заваді діяльності поставала нестабільна ситуація у Європі. ХХ століття вносило свої корективи, тому декілька раз театральна діяльність ставилася на паузу, тай гуцули-актори вимушені були повертатися додому, вести господарство, деякі їздили на заробітки, щоб прогодувати сім'ю [31, с. 76].

Одним із ключових проблемних питань було хронічне безгрошів'я. А фінансування самого театру, як такого не було, тому неодноразово з'являлися труднощі. Деякі декорації виготовлялися власноруч, не вистачало коштів і на сценічний одяг чи дорогу до певного міста. Г. Хоткевич намагався знайти джерела доходу та всі спроби були марними, нажаль ні представники влади, ні українська громадськість не виявляли бажання допомогти фінансово. Тож, залишалось покладатися на власні сили. Для хоч якоїсь фінансової стабільності, було створено театральний фонд, скарбником якого був Й. Гулейчук. Він поповнювався залишками доходів самих акторів, також було встановлено щоденний збір – по дві корони. Виручені кошти використовувалися для оплати оренди приміщень, виплат акторам (що часто затримувались, а частина так і не була виплачена) [30, с. 5–6]. Та все ж, позитивні відгуки глядачів, та місія прославляти Гуцульщину додавали сил і терпіння.

Початок воєнних подій у 1914 р. фактично припинили діяльність театру. Й. Гулейчука було заарештовано за звинуваченням в шпигунстві. Більшість акторів змушені були повернутися додому [31, с. 92].

Отже, Гнат Хоткевич любив приїжджати до Галичини, працюючи та відпочиваючи в Криворівні і навколишніх селах, знайшов те, що прагнула його душа – відкрити щось незвідане, пізнати глибину людського життя, дослідити та піднести нікому не відоме. І він це зробив, слава про Гуцульщину та її народ заграла новими барвами у рядках його праць, на «помості» гуцульського театру. Він залишився на завжди в серцях гуцулів, що творять пам'ять про нього і сьогодні.

3.4 Перебування в селі українських діячів з Наддніпрянщини Лесі Українки, М. Грушевського, В. Дорошенка, Ф. Вовка та ін.

«Літування» українських діячів у Криворівні привертало увагу тодішньої австрійської влади. Власті з пересторогою ставилися до активізації зв'язків між галицькими і наддніпрянськими діячами на зламі XIX–XX ст., що в їх розумінні мало політичне спрямування. «Реєстрацією» відвідувачів села, своїх гостей часто займався Олекса Волянський. Він ходив до управи та оформляв документи «легального відпочинку». Священник виступав посередником, дипломатом і навіть радником у деяких питаннях, користувався авторитетом серед жителів села та його поціновувачів [28, с. 89].

Точки тотику між діячами з Наддніпрянщини та Галичини в першу чергу прослідковуються у листуваннях. Наприкінці 1930-х років вони стають дедалі тіснішими та продовжуються протягом багатьох років. Такий вид комунікації також зазнавав певної цензури. Адресанти не могли вільно висловлюватися навіть у рядках своїх листів, часто використовуючи «езопівську мову». А сам шлях надходження був досить довгий. [60, с. 26]

На початку XX століття у Галичині більш активно розповсюджуються публікації наддніпрянських письменників. На підставі суворого переслідування українського руху на підросійській території Галичина постає своєрідним осередком політичної еміграції та втілення в реальність політичних амбіцій наддніпрянців. Такі діячі, як С. Петлюра, Д. Антонович, В. Винниченко, М. Порш та багато інших, а також деякі студенти вищих навчальних закладів під час своїх візитів до Галичини проводили активну діяльність: деякі видавали нелегальну літературу, згодом переправляючи її на Наддніпрянщину, працювали в галицьких часописах та інституціях навіть брали активну участь у створенні у Львові українського університету. Галичина стала прихистком для багатьох діячів з Наддніпрянської України [45, с. 13].

Популярними стають і візити на Гуцульщину, що відіграло чималу роль у зближенні галицько-наддніпрянських відносин. Місце відпочинку та спокою манило все більше відвідувачів. Тут народжувалися праці, що відображали прагнення до єдності українського народу та безмежну красу Гуцульщини [28, с. 66–67].

Леся Українка, Михайло Драгоманов, а найбільшою цікавістю до цього краю загорівся Михайло Коцюбинський, який підтримував тісний зв'язок з галичанином В.Гнатюком – всі, хто бодай раз приїздив на Гуцульщину, прагнули туди повернутися [36, с. 194].

Восени 1894 р. до Галичини приїжджає Михайло Грушевський. У Львівському університеті він очолює новостворену кафедру української історії. Протягом 1902–1907 років разом із сім'єю періодично приїжджає до Криворівні [57, с. 828]. Зупинялись вони в хаті Пилипа Зеленчука на присілку Боднарівка. Згодом купивши власну віллу на присілку, що так і призвали Грушівка, перебралися туди. Там вони відпочивали протягом 1908-1914 рр. [53, с. 63].

Кожного літа в Криворівню, до знаменитої “Грушівки”, приїжджали видатні діячі української науки і культури з Галичини та Східної України - Іван Франко, Михайло Коцюбинський, Володимир Гнатюк, Федір Вовк, Гнат Хоткевич, Іван Крип'якевич, Осип Маковей, Олександр Олесь, Володимир Щербаківський, Дмитро і Володимир Дорошенки, Федір Красицький та інші [54, с. 48].

М. Грушевський вів щоденник, в якому детально описував своє буденне життя. На одній із сторінок є записи про перебування на Криворівні. Тут він і працював: «Сьогодні виконав свою порційку (норму) – написав 15-20 сторінок наукового тексту» та відпочивав « Тричі купався у Черемоші. Вода – 18 градусів», « Сьогодні прогулявся до Довбушевих комор і Білої кобили» [3, с. 105]. М. Грушевський високо цінував і любив гуцульське народне мистецтво, дбав про його збереження і розвиток. За допомогою В. Гнатюка,

В. Шухевича та інших збирав вироби народних майстрів для етнографічного відділу музею НТШ та власної колекції [53, с. 64].

У Криворівні М.Грушевський наполегливо працював. Тут він написав низку праць, редагував “Записки НТШ” і “Хроніку НТШ”, готував рецензії. В 1902 році написав статтю “Що робити з академічним фондом?”, у 1904 році - статтю про “Гуцульську виставу” у Косові [13, с. 245], 1907 - статтю “Богданові роковини” (про Б.Хмельницького), “Студії з економічної історії України”, “На українські теми” та інші [53, с. 65].

Серед поціновувачів природи Гуцульщини, спраглих чистої, культурної водиці, які шукали спокою, віднайшли гармонію між природою і людьми в місці духовної сили – Криворівні, були активні діячі культури, мистецтва, науки, як з Галичини так і з Наддніпрянщини. Особливе зацікавлення пізнати таємниче місце було у стомлених від міської метушні та постійного нагляду влади наддніпрянців. Серед них ідеолог Самостійності України – Микола Міхновський, художник Микола Жук, письменники Леся Українка, Іван Франко, Олександр Олесь, Гнат Хоткевич, громадський діяч Дмитро Дорошенко, історик Василь Доманський, антрополог Федір Вовк та багато інших [28, с. 36–37].

Свідченням перебування відомих діячів культури, науки, мистецтва у Криворівні є не лише їхні праці, що пронизані культурою гуцульського краю, а також листи, спогади місцевих жителів. Особливо цінним джерелом є метричні книги, які були знайдені на даху старовинної сільської церкви. В них збережені записи про сім’ї, що гостинно приймали відомих діячів, роки перебування в Криворівні «літників» [46, с. 242].

Окреме місце, у взаємодії з поважними гостями Криворівні наприкінці ХІХ – початку ХХ століття займав священник Олекса Волянський, який був непересічним співрозмовником та не одноразово сам приймав Лесю Українку, Івана Франка, Якова Головацького, Ольгу Кобилянську, Гната Хоткевича, Василя Стефаника, Михайла Грушевського та багато інших діячів. В стінах

його домівки проходили літературні вечори, знайомство української інтелігенції з гуцульською культурою [14, с. 561]. У священника була багата бібліотека і власний архів, що не менш цікавило гостей [28, с. 30]. До сьогоднішніх днів в Криворівні на присілку Грашпарівка зберігся їх будинок. Понад 100 років в ньому жила династія священників Бурачинських-Волянських. Згадується, що духовний пастир села був досить стриманим та суворим, але віряни його любили та поважали. Він сильно переймався долею гуцулів, прагнув достукатися до їхніх сердець, познайомити їх з «великим світом» [28, с. 64].

На присілку Заріччя протягом 1902–1907 рр. у хаті Проця Мітчука проживала сім'я Івана Франка. Згодом, в 1909–1914 рр. вони приїжджали на присілок Боднарівка, в будинок Василя Якіб'юка [29, с. 53].

Селяни радо приймали гостей, для них це була гордість та можливість познайомитися ближче. А які були раді діти. Допитливі дітлахи радо ходили з «літниками» в ліс, гори, на риболовлю, часто розпитували про все, що їх цікавило. Для них ці дні були святом, а ще більшим, коли гості приїжджали зі своїми дітьми. У той час в Криворівні зустрічалися два світи – місцевий, гуцульський, та світ інтелігенції – величі української культури, національної свідомості та сміливих прагнень [29, с. 312]. Цей процес не міг пропасти безслідно, він відобразився в рядках праць, на картинах художників, у піснях і спогадах, а найголовніше в серці та пам'яті людей назавжди.

Великий вклад у розвиток та збереження фольклорно-етнографічної спадщини гуцульського краю зробив Володимир Гнатюк. Він був ініціатором багатьох зібрань найвидатніших діячів тодішнього часу. Його захопленість красою гірського села, що запало в його душу свідчить його перебування протягом сімнадцяти років, саме з 1899 по 1915 роки в Криворівні в літній час. Він запрошував сюди свої знайомих, братів по духу, прагнув розказати і показати Гуцульщину якомога більше людям. Саме він назвав село «Українськими Афінами» [41, с. 18].

У 1901 р. Криворівню побачила Леся Українка разом із своїм чоловіком Климентом Квіткою. По дорозі до Буркута, куди їхала на лікування, вона повертає на зустріч з Іваном Франком та Володимиром Гнатюком і зупиняється в хаті отця Волянського. Під час зустрічі діячі змістовно поспілкувалися, приємно провели час. Про своє перебування у Криворівні поетеса неодноразово згадує у своїх листах до Ольги Кобилянської, Івана Франка, у доробку особистих віршів [32, с. 25]. Погостювавши у «Франковій Криворівні» письменниця запрошує до себе в гості (в Буркут) І. Франка, який разом з М. Міхновським в серпні 1901 року приїздить до карпатського санаторію [32, с. 21].

Леся Українка і К. Квітка відпочивали в гірському Буркуті у – «закладі купельовому» (водолікувальному) з оздоровчими ваннами та «живою залізною» (мінеральною) водою, власницею якого була Теофіля Лакуста, вдова по священнику Михайлові Лакусті (помер 1899 р.) в Ясенів Горішньому (тепер с. Верхній Ясенів Верховинського району). Її називали «газдинею Буркута» [67, с. 29]. І. Франко, на відміну від М. Міхновського, оселився в головному корпусі (павільйоні), де зупинявся й пізніше (або мешкала його дружина з дітьми) та де їхня кімната отримала назву «Франкової». Цей павільйон простояв до 1948 р., тепер на цьому місці будинок лісництва. Невдовзі після вибуття Франка з Буркута Леся Українка в листі до нього приємно відгукувалася про спільно проведений час, похвалила його за ввічливість та писала про бажання і надалі таких зустрічей [32, с. 24].

Природа гірського села надихнула діячку на створення нових поетичних рядків. Вони були пронизані захопленням безкраїми, високими горами, чистим і таким манливим повітрям, людською самовідданістю природі і традиціям . У свої працях « Мрія далека, мрія минулая», « Як порива мене палке бажання», «Темна хмарка, а веселка ясна» та багато інших, письменниця змалювала божественну красу природи, передала читачу відчуття прекрасного, близького для душі і тіла відпочинку [22]. Враження від

перебування в горах залишилися помітним слідом у її творчому доробку, і ще багато років не покидали творчу уяву поетеси.

Багатолітні зв'язки з галичанами мав наддніпрянський антрополог, етнограф Федір Вовк, який через репресії царизму після Емського указу змушений був емігрувати з Росії, тривалий час проживав у Парижі. Він активно листувався з галицькими науковими й громадськими діячами, брав активну участь у діяльності НТШ [38, с. 4]. У листуванні з Ф. Вовком у 1891, 1900–1903 рр. Олександр Барвінський пропонував йому переїхати до Львова для активізації наукової роботи, але справа затягнулася й так і не була вирішена [12, с. 20]. На запрошення М. Грушевського та етнографічної комісії НТШ Ф. Вовк протягом 1903–1906 рр. проводив наукові дослідження на Гуцульщині й Бойківщині спільно з І. Раковським, З. Кузелею, І. Франком та ін. [38, с. 6]. Найбільшу увагу він приділив вивченню етнографічних груп гуцулів і бойків у Карпатах, про результати проведених досліджень неодноразово доповідав перед науковцями в Парижі й Петербурзі [1, с. 56].

Першовідкривачем Криворівні свого часу був Яків Головацький, колишній діяч «Руської трійці». Науковець-філолог, в процесі дослідження Гуцульщини, у 1839 р. побував у мальовничому селі, де і зустрів свою майбутню дружину – дочку місцевого священика Марію Бурачинську [28, с. 127]. Тут, у Криворівні на присілку Боднарівка народився Ярослав Чуперук, в майбутньому – художній керівник танцювального ансамблю у Львові «Галичина». Він же став засновником гуцульської класичної хореографії. [28, с. 140].

Наслухавшись розповідей про Криворівню, з бажанням побачити всю красу на власні очі, в 1912 році на Гуцульщину приїздив художник М. Жук. Цього ж року тут побували і М. Могілянський, і поет Олександр Олесь, який під враженням від гуцулів написав в присвяту їм збірку віршів «На зелених горах», поему « Ніч на полонині» [28, с. 98].

Серед відомих діячів, що в різний час відвідували Криворівню, були художники Іван Северин та Іван Труш, які шукали нових героїв для своїх майбутніх праць, письменники Ольга Кобилянська, Василь Стефаник, Осип-Юрій Федькович, Наталя Кобринська, Антін Крушельницький, Михайло Козоріс, Марко Черемшина, Осип Маковей, відпочиваючи досліджували місцеву історію та культуру історики Михайло Драгоманов, Іван Крип'якевич [28, с. 130].

«Емігранти» з Наддніпрянщини, діячі Галичини під час перебування на Гуцульщині поєднували корисне з приємним: виконавши, як писав М. Грушевський, свою «порційку», йшли насолоджуватися Карпатами, купатися в Чорному Черемоші та ін. Такі літні вакації сприяли зближенню взаємин української інтелігенції наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. задля втілення ідеї української національної єдності, популяризації української культури.

Хто б не побував в Криворівні, всі поверталися під великим враженням від побаченого та почутого в гірському містечку, всі прагнули повернутися туди ще. Обмін досвідом, культурою, способом життя, моральними принципами, пізнання гуцульської самбутності та світської ментальності – все це винесли із спілкування та спільного проживання українці: в той час гуцули та інтелігенція з Наддніпрянщини.

Розділ 4. Вшанування пам'яті видатних українських діячів у Криворівні

4.1 Діяльність музеїв

Непересічним джерелом пізнання історії минулого століття в Криворівні є неспотворена архітектурна спадщина. Будинки-садиби, в стінах яких ще панує дух українських мислителів, діячів культури, просвітників. Хата – гражда – символ гуцульського притулку і місце екранізації легендарної повісті Коцюбинського. Кімнати, де відпочивали письменники, зараз є своєрідним музеєм, що знаходиться у будинку Зеленчук Параски. В окремих кімнатах облаштовані спогади перебування тут Михайла Коцюбинського та Володимира Гнатюка [33, с. 67].

Будинок Василя Якіб'юка зараз слугує літературно-меморіальним музеєм Івана Франка. В ньому збережено атмосферу побуту того часу, місце творчої праці і відпочинку славного поціновувача Криворівні [73, с. 20]. Дерев'яний будинок, якому вже понад сто років, від якого віє духом минулого, так тонко та правдиво передає атмосферу тих років, коли наддніпрянська інтелігенція мандрувала Гуцульщиною. У 1953 р. відрилася кімната-музей І. Франка, а в 1960 р. розпочав свою роботу літературно-меморіальний музей, який до сьогодні гостинно приймає відвідувачів [73, с. 21]. У трьох кімнатах будівлі розташовані експозиції на яких можна побачити речі, якими користувався письменник, ліжко на якому відпочивав, стілець і лавку. Окрасою однієї з кімнат є піч – датована 1874 р. та зведена майстром Олексою Бахматюком. В окремо відведеному місці зберігаються письмові згадки про перебування і спілкування з Іваном Франком. Можна побачити і фото останніх років життя Івана Франка. Сак, з яким письменник ходив до Черемоша на риболовлю. Зберігся і власноруч виготовлений господарем хати – Василем Якіб'юком, подарунок для діяча – бартка (дерев'яний топірець) [72, с. 9-12].

За час функціонування в музеї було представлено більше 70 пізнавальних виставок, періодично в ньому проводяться наукові конференції, тематичні вечори, літературні зустрічі [72, с. 6–7].

Музей «Гуцульська гражда»

Ця архітектурна пам'ятка гуцульської господарки датується 1790 роком. «Газдами» обійстя були Палій і Параска Харуки, до яких часто заходили в гості Володимир Гнатюк, Іван Франко, Михайло Коцюбинський. Особливо, часто любив «повертати» до цієї хати Іван Франко. Сівши на «приспу», припершись до «одвірка», письменник довго слухав пісні, легенди, розповіді про традиції і вірування гуцулів від Параски Харук. Жінка була джерелом культури рідного села, і хоч грамоті не вчилася та вільно вела розмову з відомими діячами та навіть відстоювала правдиве висвітлення гуцульського життя у фільмі «Тіні забутих предків», роблячи зауваження Параджанову. Параска прожила 103 роки, мала 13 дітей і протягом життя ревно берегла свою «гуцульську культуру» [58, с. 576].

Саме ця хата у фільмі була домівкою головного героя Івана. На час зйомок вона перебувала напівзруйнованому стані, адже декілька років в ній ніхто не проживав, і відображала бідність та убогість. Тільки після екранізації фільму, через тридцять років гуцульську гражду було відбудовано. А у 1993 році саме тут був проведений перший світовий конгрес гуцулів [73, с. 21].

Переступаючи поріг господарства Харуків – знайомимося з їхнім життям і побутом. Насамперед, звертаємо увагу на саму конструкцію «гражди». Вона побудована ніби фортеця, дві кімнати з'єднані «хоромами», так називали коридор, комори та притули вкриті дранкою – коленими вручну дерев'яними дощечками, що утворюють замкнутий двір [33, с. 67]. Варто звернути увагу на те, що матеріал покрівлі будинків в ті часи був тільки дерев'яний, але розрізняли гонту та дранку. Гонта – тоненькі дощечки, завдовжки 40-60 сантиметрів, якими покривали тільки церкви і каплиці. Дранку ж використовували для житлових будинків [33, с. 68]. «Фортечний»

спосіб будівництва був не тільки популярним, а й необхідним. Виконував захисну функцію, оберігаючи як від хижаків, що полювали на овець, а їх тримала кожна гуцульська сім'я, так і від непроханих гостей та й був практичними для життя і ведення господарства. Від особливостей побудови походить і сама назва хати – гражда, тобто огорожа. Внутрішнє подвір'я укладене кам'яними плитами. З нього входи до хати, стайні, комори. З одного боку, під піддашям можна побачити речі, які допомагали в господарстві: кам'яні жорна, борони, плуг, гринжоли, точило, сани, віз, діжки для квашення капусти, бочка, в якій купався Іван Палійчук, збираючися в старости (на сватання), бербениці, в яких зберігались бринза, гусянка, солонина. Ще одна комора, яку називали кліть, слугувала для зберігання одягу, там на жертках (дерев'яних перекладинах) лежали ліжники, сардаки, кептарі та інші речі [33, с. 68–69].

Дана хата без димаря, адже великий «димовий» податок накладався на тих господарів, що виводили димарь назовні, інший - «пороговий» податок змушував робити низькі одвірки та малі віконця в хаті [33, с. 69]. Над вхідними дверями в кожній гуцульській хаті стояв дерев'яний хрест, який слугував оберегом та захищав помешкання від злої сили. Хрест відіграє особливе значення в житті гуцулів, цей символ віри супроводжує їх протягом всього життя. Параджанов у своїх спогадах казав, що не уявляє гуцула без хреста; при вході в хату, на основі хати, в її вуглах на шії та в серці – срізь присутній цей символ. Навіть фільм розпочинається його зображенням [33, с. 70].

Спочатку, заходимо до хати-правачки, де проживала вся сім'я. На одній із стін, висить портрет господині Параски Харук, намальований художником з Вінничини Олександром Короваєм в 1958 році. По-під вікнами стоїть лавиця-схованка, в якій робили спеціальну виямку, де зберігалась австрійська кремнієва рушниця. Полиця-мисник, лижевник - для зберігання ложок – все з дерева та зроблено власноруч. На столі коновки для молока, полонник (ложка),

масленка (діжка де виготовлялося масло), раква (посудина для бринзи і масла), пасківник [33, с. 78].

Окремо, зберігаються верстати на яких ткали, збережені і деякі вироби, зокрема, бесаги (сучасні рюкзаки), волосінки (чоловічі штани з овечого волосу), сорочки, сардак, капчури, постолои, ліжники, боршівка, або кресаня (головний убір гуцула) постіль, на якій спали [33, с. 71].

Зайшовши в середену, можна побачити багато цікавих експонатів із давнини. Серед них «ярмо», яке вішали на шиї наречених, Івана та Палагни у фільмі «Тіні забутих предків», хоч такої традиції насправді у гуцулів не було, вважається що режисер використав його, як символізм, а саме, як тягар, що падає на молодих людей коли їх одружували без любові та поваги один до одного. Якщо, проаналізувати цей символ більш ширше, то Сергій Параджанов через нього «говорив» про тяжке «ярмо» поневолення, що носив український народ в ті часи, будучи під владою двох імперій [33, с. 79].

Також, до сьогоденішнього дня збереглися первинні лавиці, сволоки та жертки. Сволок був головним у побудові хати, її основою. На ньому різьбою зображали символ захисту - хрест, а також символ сонця, або ще його називали «квітка життя», знак безкінечності та інші елементи. Як бачимо, в побуті гоцули також поєднували елементи християнства з язичництвом, що зустрічалися і в оздобленнях скринь, столів, «вуставках» – орнаменті вишивки. Непересічним експонатом є дерев'яні ходулі для дітей. Малеча на них вчилася ходити поки мати була зайнята роботою по господарстві. Цебер – дерев'яна діжка, в якій купалися. Маклівниця та пранник, з допомогою яких прали одяг. Ступа – дерев'яний інструмент, що використовували для подрібнення зерна. Гуцульська праска – «заліско», в середену якого ставили гарячі вуглики, від них вона нагрівалася і розгладжувала одяг [33, с. 70–71].

По лівий бік «хором» – «світошна, холодна хата» - кімната, в якій приймали гостей та «храмували» на свята. Тут стоїть скриня, в якій зберігалось придане, лавиці, застелені ліжниками, на стінах окремі епізоди з

фільму «Тіні забутих предків». Зокрема, фото Івана Миколайчука, що вважав цю хату своєю, адже саме з неї він «пішов у світ», ставши всесвітньо відомим зігравши роль гуцульського легіня – Івана Палійчука [20, с. 11].

Все багатство гуцульської господарки закривалося на міцні замки. Вони були дерев'яні і всі різні, а механізм за яким відривалися двері знав тільки господар [33, с. 66].

На присілку Царина зберігається пам'ять про будинок польського землевласника Станіслава Пшибиловського, де виростав відомий письменник, що підніс на всесвітній рівень гуцульську культуру Станіслав Вінценза [17, с. 5].

Однією з культурних перлин краю є будинок сім'ї Волянських та Бурачинських, що відкривала двері чисельним культурним діячам. Будинок Плебанії, у якому в кінці XIX – на початку XX століть, 124 роки, жила родинна династія священиків Павловичів-Бурачинських-Волянських. Тут у різний час перебували Яків Головацький, Іван Франко і Леся Українка. Протягом останніх 178 років будинок був місцем творчих зустрічей багатьох видатних діячів української літератури, науки, і мистецтва [28, с. 149].

Також відновлена з спогадів вілла Грушевського, яка в XX столітті була викуплена у поміщика Владислава Пшибиловського, та нажаль знищена у буремні воєнні роки. У домі Грушевських неодноразово збиралися представники української інтелігенції, проходили літературні вечори [28, с. 145].

У 2000 р. за ініціативи українського поета Івана Драча було прийняте рішення про зведення музею-садиби Михайла Грушевського. Через три роки він відкрив свої двері для відвідувачів. З того часу в будинку проводилися конференції, виставки документальних та художніх робіт. Тут можна познайомитися з етнографічною колекцією, предметами побуту селян, притаманними XX-му столітті, фотодокументами, біографічною документацією [33, с. 68].

У великій залі музею розміщені експозиції про життєвий шлях видатного діяча, його творчі здобутки. Зберігаються предмети побуту, що були подаровані Грушевському місцевими селянами. Вілла Грушевських збудована та оснащена у дусі минулого століття, всередині відтворено робочий кабінет науковця [33, с. 69].

Не менш таємничий місцевий ландшафт. Низовини біля обох берегів Чорного Черемошу повільно таврують шлях зростаючи до скель наречених «Церквами і Коморами Довбуша», названих на честь їх підкорювачів – Франка та Грушевського. Село є окрасою Гуцульщини, її перлиною, розмальованою веселковими барвами природи, немов гуцульська писаночка. Славетними залишаються місця природи по яких ходили головні герої «автобіографічної» повісті Гуцульщини – Іван та Марічка.

Кімната-музей Михайла Коцюбинського і Володимира Гнатюка в будинку Параски Зеленчук, у селі Криворівня, на присілку Заріччя. Раніше, на місці цього будинку, стояла хата сільського дяка Михайла Мойсейчука, у якій три літа (1910–1912 рр.) жив письменник Михайло Коцюбинський і написав повість "Тіні забутих предків". У цій хаті сімнадцять років (1899–1915 рр.) проживав також відомий український вчений Володимир Гнатюк, який досліджував фольклорно-етнографічну спадщину Гуцульщини і багато зробив для того, щоб в цьому мальовничому селі щоліта збирались найвидатніші діячі української літератури, науки і мистецтва та назвав тогочасну Криворівню «Українськими Афінами» [33, с. 69].

4.2 Храм Різдва Пресвятої Богородиці

Під час перебування в Криворівні представники української інтелігенції, неодноразово приходили до місцевої прадавньої церкви. На Недільній літургії селяни зустрічали Івана Франка, Михайла Грушевського, Гната Хоткевича, Михайла Коцюбинського, Володимира Гнатюка, і від цього величність літургії в свідомості гуцулів ставала ще особливішою. Прості люди бачили поряд із собою «панів», «великих людей», здавалося б недосяжних діячів, які виявлялися такими ж як і вони та й ще так близько. У своїх спогадах о. Олексій Волянський пригадує, що Іван Франко неодноразово долучався до дяків та співав разом з церковним хором [2, с. 698]. Перші згадки про храм Різдва Пресвятої Богородиці датуються ще до 1660-х років. Однак, офіційно на теперішньому місці церква була зведена в 1719 р., про що під її покрівлею свідчить зроблений надпис. Храм був перенесений з присілку Заріччя, з правого на лівий бік Чорного Черемошу, через небезпеку затоплення. Від цього часу тільки на 8 місяців у 60-ті роки ХХ століття було тимчасово призупинено звершення Літургії. Весь інший час двері храму не зачинялися перед вірянами [46, с. 242].

На одній із стін церкви є меморіальна дошка, що свідчить про пастерний візит в Криворівню митрополита ГКЦ Андрея Шептицького в 1900 р. Того ж року, 20 листопада написав та залишив пастирське послання: «До моїх любих гуцулів». У ньому, зокрема, місцевою гуцульською говіркою патріарх розмовляв з гуцулами, дав їм настанови, зауваження, висловлював захопленість цим краєм: «Памнітайте в'одно: то, то, шо Вам дедя та й неня лишили, то маєте своїм по смерті лишити. Та й тиму за жетте мусите цего маєтку боронити та й нічко з него ни змарнувати» [52, с. 69-70]. Біля митрополита завжди був натовп людей, одні сходилися побачити святійшу людину, інші були спрагли знань та зав'язували з ним спілкування. А. Шептицький своєю щирістю, безмежною християнською любов'ю

назавжди закарбувався в серцях гуцулів, ставши їхнім пастирем, провідником у справах душевних і не тільки [52, с. 74].

На іншій стіні в церкві поставлена пам'ятна таблиця отцю Олексію Волянському – священнику, що здійснював Богослужіння в Криворівні з 1893 по 1923 рр. Фундатор «українських Атен», саме так його називав етнограф Володимир Гнатюк. Хоч він не був уродженцем Криворівні (народився 7 жовтня 1862 р. вс. Звинячі нині Білобожницької громади Чортківського району), на своїй парафії служив ревно. На його служіння приходили і наддніпрянські діячі, які приїжджали до села [46, с. 243].

Храм був дерев'яний, збудований хрестоподібно, однокупельний. Ззовні – короткі бічні гілки даху плавно переходять у подовжений бабинець, покритий гонтою. Всередині – розписаний зображеннями святих, оздоблений вишитими рушниками, дерев'яними різьбленими світильниками, величним іконостасом. Біля храму з південно-східної сторони розташована старовинна дзвінниця. Протягом століть про нього дбають, неодноразово реконструюють, зокрема, в 2011 р. під час чергових відновлювально-ремонтних робіт було знайдено метричні книги – безцінний літопис Криворівні [46, с. 242]. З метричних книг можна дізнатися про священнослужителів храму, зокрема Василя Романюка, який служив тут дияконом у 60-тих роках ХХ ст. Їх заховав місцевий священник Лука Дзьоб в 1944 р., мабуть, маючи на меті зберегти цінну інформацію подалі від буремних днів та злих очей. Страшно й подумати, що настільки безцінний документ, джерело історичних відомостей могло залишитися невідомим, якби не випадковість. 19 метричних книг, у яких зроблені записи дванадцятьох священників цього храму творять історію протягом 235-ти років, у т. ч. в досліджуваний період [46, с. 243].

Записи про народження, одруження, смерть жителів села, згадки про відвідувачів – українську інтелігенцію, описи про сім'ї, що їх приймали [46, с. 244]. У метричних книгах міститься цінна інформація про роки служіння священників, у т. ч. Григорія Кропивницького, Петра Павловича, Михайла

Волянського, Андрія Бурачинського, Еміліана Головацького, Йосифа Бурачинського, Олексія Волянського, Юліана Гранківського, Михайла Березюка, Степана Гунчака, Івана Амброзяка та Лука Дзюби [46, с. 243].

У цій церкві в липні 1963 р. на свято Положення Ризи Пресвятої Богородиці був знятий епізод з фільму «Тіні забутих предків» – про вбивство заможним селянином Гутинюком бідняка Василя Палійчука. У стрічці названа подія відбулася на церковному подвір'ї, а насправді це сталося всередині на церковному хорі [46, с. 245].

У храмі є ікони, які датуються ХІХ-ХХ століттям та були свідками того періоду, що збереглись до наших днів. Особливу увагу привертає ікона «Криворівнянської Божої Матері», що є втіленням творчих задумів, покровителькою Гуцульщини, або ще її називають «Покровителька творчості». На ній зображений Ісус у вишиванці, гуцульському кептаріку. Голова Діви Марії покрита властивою гуцулам манерою. Вона є своєрідним оберегом Криворівні [46, с. 243]. Також, ікона написана на тканині «Положення ризи Пресвятої Богородиці», яка безпосередньо пов'язана з трагічною подією в селі, що відбулася на храмове свято Криворівні, яке і відтворено на іконі. Вік – більше сто років, автор - невідомий, але є припущення, що вона могла бути подарована громадою вірмен. Цінними речами в храмі є трисвічник, якому близько 200 років, його використовували на похоронах, беручи додому до померлого і ставили узголів'я, патериці, або рапіда, з символічним оздобленням, розп'яття, де Ісус Христос зображений в образі дитини, розписи на стінах храму, серед яких є зображення зроблені близько 300 років тому [46, с. 244].

Настоятелем храму Різдва Пресвятої Богородиці ПЦУ в Криворівні є Іван Рибарук, який з 1995 року по сьогоднішній день служить на парафії. Церва для села є центром, його ядром, без неї, без Віри, селяни не уявляють свого життя. Вони ревно бережуть свою історію, культуру, передаючи у спадок все надбання дітям і так з роду в рід, виконуючи святий обов'язок гуцулів.

4.3 Спогади місцевих гуцулів

Цінним джерелом детального аналізу перебування видатних діячів в Криворівні є спогади самих жителів села. До сьогоднішнього часу вони з трепетом згадують розповіді своїх предків про непересічну можливість поспілкуватися з Іваном Франком, Гнатом Хоткевичем, Лесею Українкою, Михайлом Коцюбинським, Ольгою Кобилянською чи Михайлом Грушевським та багато іншими корифеями культури і мистецтва. Приймати їх у власних домівках, пригощати гуцульськими смаколиками: банушем, бринзою, свіжим молоком, грибною юшкою, лісовими ягодами. Шановні гості часто приїжджали цілими сім'ями, брали дітей, учнів, однодумців. У більшості, літній період року тут вирувало життя: вдень проходило у клопіткій праці на полях і городах, а ввечері культурними посиденьками, «вечорницями» [28, с. 43-44].

Із спогадів Кекилії Волянської Гардецької, одної із трьох дітей священика Олекси Волянського та Марії Бурачинської – сім'ї, яка не раз приймала «літників» у себе. Вона детально описала «культурну екскурсію» в Криворівню українських діячів, посилаючися на свою пам'ять та реалії свого дитинства. Мемуари Кекилії дають можливість пізнати так би мовити «зсередини» період просвітницької діяльності та відпочинку в Криворівні. [10, с. 17]

Батько Кекилії був священиком в рідному селі дружини протягом 33-ьох років і був ревним поціновувачем його культури, докладаючи максимум зусиль задля її збереження. Тому радо зустрічав культурних діячів в рідному та милому серці краї [10, с. 19].

Горянка згадує, що першими на запрошення матері, до них приїхали Ольга Франко з своєю тіткою Гнатюковою, вона, до речі, була маминою далекою родичкою і їхні сім'ї товаришували. Так, по-знайомству, і завітали того літа в Криворівню перші поважні гості. Коли їй було три роки, до них вперше завітав Іван Франко уже разом із своєю сім'єю та відтоді приїжджав в

рідне село практично щоліта. Купання в Черемоші, спілкування в домі зав'язало спілкування малечі, яка була відкрита пізнавати щось нове та захоплювалася незвіданим світом один одного. Адже, для сільських дітлахів було незвідане міське життя, з постійною метушнею, своєрідною суворістю та недосяжністю, а міських дітей заворожувала надспокійна тиша, різноманіття казкових краєвидів і самотність гірського містечка. Ці дні назавжди закарбувалися в пам'яті обох маленьких особистостей, яких поєднувало спільне дитинство. [10, с. 20]

Хату Волянських не обминали «чужинці», що повертали в гуцульський край то по рекомендації друзів, під враженнями від спілкування з мандрівниками, які вже побували в Криворівні, від бажання пізнати гуцульську культуру, відпочити у обіймах чаруючої природи [10, с. 31].

Деякі гості краю настільки захоплювалися тутешнім місцем, що придивлялися собі земельні ділянки та викупували їх у місцевих селян. Згодом, зводили на них власні будиночки, для усамітнення та культурної праці. Часто в Криворівні діячі збиралися на читацькі вечори, збори, для обговорення різних питань, спільної наукової праці [28, с. 114].

Найбільше уваги у своїх спогадах Кекилія привертає до постаті Івана Франка. Вона відзначає його привітність і лагідне ставлення до дітей. Він «не задирав носа», а з радістю проводив час із допитливими дітлахами. Скільки оповідань, казок, інформації про рослини, комахи, гірські породи, вони дізнавалися з вуст Франка. Часто ходили з ним у піші походи, вечірні прогулянки біля річки, збирали разом гриби та ягоди. Інколи їм складав компанію Іван Галушинський, або Михайло Коцюбинський. Разом вони піднімалися на Писаний Камінь, Довбушеві Церкви. Це була захоплююча подорож, з якої всі поверталися з повним спектром емоцій, враженнями від безкраїх гір дивуючих своєю величчю та неприступністю, спілкування з вівчарями, косарями, що заготовляли влітку сіно на зимівлю, народними умільцями, які збирали матеріали для виготовлення своїх виробів [2, с. 698].

Видатний письменник і громадський діяч швидко завоював любов та довіру і безмежний авторитет серед дорослих і малих гуцулів. Згадується у спогадах і перебування в Криворівні Грушевського, який дітям здавався суворим і неприступним, та коли все ж вони забігали до його вілли то не виходили без різноманітних смаколиків. Товаришували і з його дочкою – Колюнею, яка не навчалася в школі та здобувала освіту вдома. А ще кожного року подорожувала разом з своїм батьком, що справляло безумовне враження на дітей [3, с. 116].

Гостинно зустрічала в себе Криворівня й Олександра Олеся, що намагався підкорювати гірські вершини, і Лесю Українку та Ольгу Кобилянську, що повертали в село по дорозі в Буркут [36, с. 195].

Цікавим фактом у згадках гуцулки є інформація про старого гуцула малого зросту, через що його називали « карликом», до якого навідувався Михайло Коцюбинський та занотовував фольклор та оповіді про побут гуцулів, що прогнозовано стало основою написання повісті « Тіні забутих предків» [2, с. 699].

Згадується і нововведення Гната Хоткевича – створення ним Гуцульського театру та першої капели бандуристів, що привернуло ще більшу увагу до Криворівні, гуцульського краю де почали поставати культурні процеси і тим самим прославляти Гуцульщину, як на території українських земель так і далеко за її межами [31, с. 92].

Дорога до Криворівні була не легка, і добиратися було вдосталь важко, хоча всі хто долав шлях переконували, що те варте побаченого ними тут. Більшості за транспорт слугували вози або фіярки. А поверталися переважно поїздом. Додому везли «скарби» карпатських гір: сушені гриби, закрутки різних салатів, варення, мед, будзи сиру, наливки з різнотрав'я, плодів різноманітних ягід [2, с. 694].

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. інструментом обміну інформації була пошта. Чисельність вхідної кореспонденції в сусіднього Ясенова значно

збільшилася від часу зустрічі на своїх теренах тодішньої еліти з Галичини та Наддніпрянщини [36, с. 197]. Літніми вечорами, біля берегів річки Черемош, часто можна було споглядати купання, вечірні посиденьки на пагорбі, біля старої верби, на змайстрованій Мосейчуком лавочці, поважних гостей краю. Найвідданішим поціновувачем такого проведення вільного від праці часу був Гнатюк, який часто спілкувався і з крисянами так і з запрошеними ним діячами [2, с. 695].

З різким болем згадується про 1908 р., протягом якого Криворівня не побачила свого відданого друга – Івана Франка, якого спіткала страшна хвороба – параліч рук. Наступного року, після тривалого лікування, діяч все-таки навідався до села із своїм старшим сином Андрієм. Та здоров'я його підводило знову, він був виснажений і фізично, і морально. Поет свято вірив у лікувальні властивості цього місця, у можливість позбутися недуги і знову вільно працювати [2, с. 691–692].

«Літники» настільки призвичаювалися до місцевості за час перебування в Криворівні, що і не здавалися вже «чужими». У вільний від творчої праці час допомагали селянам на полях, громадили сіно, приділяли увагу гуцульським дітям, навчаючи їх грамоті [28, с. 83].

Розділ 5. Методика використання матеріалів дослідження на уроках історії

Напрацювання дослідження на тему «Село Криворівня – місце відпочинку і творчості українських діячів з Наддніпрянщини кінця XIX – початку XX ст.» можуть використовуватися викладачами для підготовки до уроків історії в закладах середньої освіти, проведення позакласної та позашкільної роботи, а також учнями при виконанні індивідуальних завдань.

Матеріали роботи будуть актуальні при вивченні 7 розділу з історії України «Повсякденне життя та культура України в середині XIX – на початку XX ст.» у 9 класі. Відповідно вимогам шкільної програми учні повинні навчитися характеризувати вплив модернізаційних чинників на суспільно-культурне життя українців, аналізувати зміни у світогляді людей та повсякденному житті; давати характеристику діяльності провідних діячів того періоду, зокрема Михайла Грушевського, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки (про яких згадується у даному дослідженні) та багато інших; розуміти значення поняття «український модернізм»; окреслювати умови розвитку української культури; визначати роль освіти, культури у розвитку українського руху, формуванні української національної ідеї [83, с.72–73].

На уроці 43, тема якого «Освіта, наука, вплив процесів модернізації на суспільне та повсякденне життя», учні ознайомлюються із діяльністю представників кожної із галузей, суспільним і повсякденним життям українців, а також визначають вплив модернізаційних процесів на них [83, с. 75].

Урок 44 на тему «Література, театр і музичне мистецтво» ставить завдання - опрацювати здобутки культури. На цьому занятті можна використовувати матеріали даного дослідження, зокрема, розвідки про М.Коцюбинського та написання «Тіней забутих предків», Г.Хоткевича та створення першого Гуцульського театру, творчий доробок І.Франка [83, с. 76].

При підготовці практичного заняття 45, на тему «На основі аналізу доступних джерел укласти історичний портрет діячів української науки культури та мистецтва» також у нагоді можуть стати напрацювання даної

роботи, як для характеристики окремого історичного періоду, так і для створення історичної довідки про представників науки та мистецтва [83, с. 75; 88, с. 15].

Для продуктивної роботи на уроках, та ефективності викладу нового матеріалу слід використовувати інтерактивні методи навчання. Вони базуються на певних принципах, які урізноманітнюють процес здобуття знань, а їх дотримання позитивно впливає на навчання. Під час уроку вчитель повинен активізувати діяльність учнів для досягнення поставленої мети та завдань, підтриувати та корегувати відкритий зворотній зв'язок, забезпечити можливість експериментування у процесі вирішення навчальних завдань, закріпити принцип рівності позицій, довіри у спілкуванні, для створення приємної для навчання атмосфери [76, с. 51; 79, с. 30].

Для здійснення індивідуальної діяльності учнів обов'язково потрібно займатися самоаналізом та працювати над помилками. Тому варто переглядати матеріали минулих уроків для актуалізації опорних знань, звертаючи увагу на допущені помилки задля їх вирішенні в теперішньому. В цьому процесі можна використовувати опитування : із переліку питань учні вибирають ті, на які не знають відповідей. Відповідно, до них підготовлюються матеріали для самостійного опрацювання та закріплення знань [74, с. 96].

У контексті проведення уроків на визначену тему варто використовувати роботу в парах і групах. Наприклад, метод « Вимушені дебати». Задавши тему «Взаємини між українськими діячами Галичини і Наддніпрянщини кінця ХІХ – початку ХХ ст.», слід розподілити «ролі» між учасниками пар, де вони зможуть подебатувати, одні від лиця представників з Галичини, другі – Наддніпрянщини, при цьому відстоюючи протилежну позицію. Дане завдання навчить розглядати питання під різними кутами зору [77, с. 46–47].

З'ясувати відповіді на питання «Значення перебування діячів з Наддніпрянщини на Гуцульщині» допоможе вправа «Оптиміст/песиміст», під час якої оптимісти будуть наводити позитивні твердження, а песимісти – негативні. Виконання даного завдання навчить дітей, аналізуючи інформацію, робити висновки, займати позицію при вирішенні конкретного питання, аргументувати її [84, с. 125].

При вивченні теми «Повсякденне життя та культура України в середині ХІХ – на початку ХХ ст.» можна застосувати один із різновидів інтерактивного метода навчання «Круглий стіл», задавши учням випереджені завдання, а саме підготовка коротких повідомлень про повсякденне життя та культурні процеси вказаного періоду. Таким чином, активізується діяльність усіх учнів, що підведе до ґрунтовного обговорення даної тематики [82, с. 91].

У вирішенні проблемних питань слід використовувати метод дискусії, що дозволить мобілізувати вже набуті учнями знання, сприятиме розвитку мислення [75, с. 19]. Наприклад, при визначенні ролі села Криворівні у культурній діяльності наддніпрянських діячів кінця ХІХ – початку ХХ ст. учням можна запропонувати розглянути ряд таких питань: Як впливали літні вакації наддніпрянців на життя села?, Яку мету переслідували «гості» села Криворівня ?, В чому полягав феномен зацікавленості інтелігенції з Наддніпрянщини в гірському селі? та ряд інших. У результаті цього на основі комунікативної складової, логічної побудови роботи (висунення тези, аргументація, виявлення істинності суджень) учасники навчального процесу зможуть узагальнити та закріпити набуті знання.

Завдання сучасного навчання полягає не тільки в накопиченні знань, але й у виробленні вмінь для застосування їх у повсякденному житті людини. Вчитель виступає в ролі організатора, який контролює, самостійну роботу учнів, корегує пошук та вибір інструментів навчання. Його завданням є створення сприятливого середовища для освітньої діяльності та формування ключових умінь та навичків в учнів. Для реалізації поставленої мети, як

варіант, можна використовувати кейс-технології. Вони полягають у моделюванні життєвих ситуацій та процесі їх обговорення, вирішенні ключових питань. Розглянемо деякі з них [80, с. 7].

При ознайомленні з діяльністю Гната Хоткевича та створення ним Гуцульського театру можна використати ситуаційний аналіз. Запропонувавши учням опрацювати культурну пам'ятку про діяча та його театр, а згодом за заданою схемою надати характеристику, проаналізувати чинники, що вплинули на створення театру.

Під час втілення методу інциденту учні самостійно шукають відповіді на поставленні запитання. У процесі виконання формується власна позиція, вміння працювати з різними джерелами інформації, аналізувати та систематизувати їх. Приклади питань для виконання даного завдання:

- Взаємини представників української інтелігенції Галичини та Наддніпрянщини- плюси та мінуси;
- Чи підтримуєте тезу : « Взаємини між галицько-наддніпрянськими діячами на зламі XIX-XX ст. були поштовхом до активізації українського національного руху»?

Розбір ділової кореспонденції характеризується опрацюванням певних документів. Даний метод допомагає учням знайти відповіді на поставленні запитання при аналізі ситуації на основі отриманої інформації [78, с. 16]. Дев'ятикласникам можна запропонувати опрацювати окремі листи галицьких та наддніпрянських діячів, адресованих один одному. Наприклад, листи М. Грушевського та В. Гнатюка до М. Коцюбинського. Та дати характеристику їх взаємин.

Не менш цікавим, є ігрове проектування, що базується на розробці проектів до відповідної тематики [84, с. 129]. Клас варто поділити на окремі групи, перед якими постає завдання створити проекти до теми уроку: «Література, театр і музичне мистецтво». При озвученні завдання варто наголосити на типі роботи, зокрема дослідницької роботи, творчої,

аналітичної чи прогностичної, з елементами пошуку. Дана форма організації активізує відповідний потенціал дітей та урізноманітнить навчальний процес. Серед аналогічних методів, що допомагає у всебічному аналізі конкретних питань є ситуаційно-рольові ігри [76, с. 83]. Для створення історичноправдивої ситуації учням можна запропонувати інсценізувати вечірні «посиденьки» українських діячів в Криворівні, а саме будинку Олекси Волянського, при цьому відтворити порушені ними теми. Після реалізації даного дійства, слід обговорити значення гуртування діячів культури, науки та мистецтва на Гуцульщині, підвести підсумки, навівши приклади наслідків такої кооперації. Це допоможе проаналізувати окремі ознаки національного українського руху, практично, закріпити вивчений матеріал.

Сприятливі сучасні умови реалізації навчальної та виховної діяльності викладача дають можливість комплексного використання різних методів та форм роботи на уроках та позаурочний час [82, с. 57].

З допомогою методу « Мозкового штурму» разом з учнями в досить короткий час, можна віднайти вирішення проблемного питання. Наприклад, дати відповідь на питання:

- Що спричинило кристалізацію українського національного руху?
- Які проблеми порушував М. Коцюбинський у повісті « Тіні забутих предків».
- Які форми взаємин українських діячів наприкінці ХІХ-початку ХХ ст. ви знаєте?

Ця вправа допоможе здобути навички критичного мислення, дасть змогу висловитися кожному учню, буде виховувати толерантне ставлення до думки інших. Головне, після закінчення обговорення, слід підвести підсумки та проаналізувати висунуті тези [79, с. 32].

Ще одним цікавим видом продуктивної діяльності учнів на уроці є метод «Прес». Для його реалізації потрібно запропонувати проблемне питання. Наприклад, чи дійсно, галицько-наддніпрянські взаємини зазнали

найбільшої інтенсивності під час відпочинку на Гуцульщині? Тоді, учні повинні відповідати в три таких етапи:

- 1-ий- зайняти позицію «підтримую» чи «не підтримую»;
- 2-ий- пояснити причину свого вибору;
- 3-ій – навести аргументи, підтвердити історичними фактами.

Виконуючи дану вправу учні зможуть навчитися аргументовано та лаконічно висловлювати власну думку, набудуть уміння вести дискусію [76, с. 83].

Матеріали даного дослідження можуть використовуватися у підготовці та проведенні нестандартних уроків [76, с. 71]. Наприклад, уроку-характеристики українських діячів М. Коцюбинського, В. Гнатюка, Лесі Українки, Г. Хоткевича та багато ін. Це допоможе узагальнити вивчений матеріал, закріпить знання про представників української інтелігенції. Такі уроки сприятимуть розвитку ораторських умінь учнів [76, с. 72].

Урок-роздум можна використати для обговорення значення Володимира Гнатюка у процесі зацікавленості наддніпрянськими діячами Гуцульщиною. Урок-гра, у формі інтерв'ю може зацікавити дев'ятикласників, запропонувавши їм опрацювати матеріали даного дослідження та виконати наступне завдання:

- на основі отриманої інформації підготувати питання до представників культури, науки, та мистецтва з Наддніпрянщини, що бували на Гуцульщині, зокрема в Криворівні.

Безпосередньо, на уроці, клас вибирає з числа учнів тих хто буде в ролі окремих діячів. Всі інші, по порядку будуть задавати питання, таким чином беручи в них інтерв'ю. Через певний проміжок часу, «ролі» учнів можна змінювати, задля активної участі всього класу. Дана гра беззаперечно зацікавить дітей та й допоможе ознайомитися із причинами, відпочинком та творчою діяльністю наддніпрянських діячів на Гуцульщині.

Серед основних завдань шкільної освіти постає використання компетентнісного підходу у навчальному процесі. Його зміст полягає у досягненні мети не тільки у здобутті учнями практичних результатів навчання, а переслідує розвиток життєвих цінностей особистості. Протягом навчання діти мають здобути ключові компетентності, зокрема громадська та соціальна, спілкування держаною та іноземними мовами і ін. [80, с. 4].

Кожний урок поряд із визначеною темою має конкретну мету та завдання. Відповідно, до них визначаються відповідні компетентності, які повинні опануватися учнями під час навчального процесу [80, с. 3].

Матеріали даного дослідження насамперед можуть використовуватися для формування таких історичних компетентностей учня: хронологічної, просторової, логічної, аксіологічної.

У процесі формування хронологічної компетентності слід використовувати форми навчання, що допоможуть набути учням вміння орієнтуватися в історичних етапах, оперувати датами та співвідносити їх з відповідними подіями, характеризувати хронологічні поняття, встановлювати їх причини та наслідки [80, с. 5]. Для реалізації поставленого завдання на уроках в 9 класі можна використовувати такі завдання:

- з відповіддю « так» чи «ні»;
- встановлення послідовності подій окремого періоду (відтворити хронологічний порядок між датами візитів наддніпрянських діячів в Криворівню);
- встановлення відповідності між датами та подіями;
- складання синхронної таблиці подій національного відродження на українських землях у складі обох імперій – Російської та Австрійської (Австро-Угорської).

Наступна компетентність, обов'язкова для формування на уроках історії – просторова. Оволодівши нею, учні зможуть орієнтуватися в історичному просторі, працювати з історичними картами та використовувати їх при

вивченні та закріпленні навчального матеріалу, читати легенду карт, створити повноцінну картину тих чи інших історичних подій [80, с. 6]. При вивченні даної тематики у дев'ятому класі можна використати карти українських земель кінця XIX- початку XX ст. Зокрема, одним із завдань може бути: показати території Наддніпрянської України та Галичини, Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій, у вище названий період, позначити українські міста, що стали центрами діяльності українського національного руху.

При формуванні інформаційної компетентності – умінь спостереження, аналізу, підведення підсумків, самостійної роботи та вирішення задач, частина навчального процесу має бути спрямована на особисту (кожного учня) навчальну діяльність [80, с. 6–7]. Під час практичного заняття 45 в 9 класі «На основі аналізу доступних джерел укласти історичний портрет діячів української науки культури та мистецтва» слід запропонувати опрацювати джерела: листи, мемуари, усні згадки, що допоможуть охарактеризувати представників української інтелігенції наприкінці XIX- початку XX ст.

При формуванні логічної компетентності, яка дозволяє самостійно аналізувати історичні процеси, співставляти факти та характеризувати передумови, причини, наслідки подій, можна користуватися різними методами, зокрема:

- бліц-опитування, учні швидко відповідають на ряд питань по даній темі. (Назвіть діячів культури, що відпочивали на Гуцульщині; Хто створив гуцульський театр на Галичині?; Який період характеризується кристалізацією українського національного руху? та ін).
- заповнити пропуски у тексті;
- створення діаграми зв'язків наддніпрянців з галичанами наприкінці XIX-початку XX ст. [80, с. 8].

Формування аксіологічної компетентності на уроках повинно спрямовуватись на здобуття учнями навиків на основі здобутих знань, життєвого досвіду та людських цінностей, аналізувати та характеризувати

історичні процеси, діяльність їх представників. Задля втілення даної мети навчальний процес слід організувати таким чином, щоб учні, під час виконання завдань мали змогу висловлювати власну думку, оцінювати конретні події та їх наслідки, пропонувати свої ідеї для вирішення питань, виокремлювати першочергове та другорядне, пропонувати свої варіанти розвитку подій [80, с. 8]. При проведенні уроків на тематику даного дослідження та формування в дев'ятикласників відповідної компетентності потрібно обговорювати ряд важливих питань: Чи дійсно, взаємини між українською інтелігенцією по обидва боки австро-російського кордону були позитивним явищем для українського національного руху?; В чому заслуга Наддніпрянських діячів при перебуванні та діяльності на Галичині?; Яку роль відіграли гуцульські села у взаєминах української інтелігенції на зламі ХІХ-ХХ ст. та ін. Це активізує набуті знання учнів під час вивчення нової теми, спонукає до критичного мислення, аналізу та підведення висновків.

Також дане дослідження може бути використане для підготовки та проведення позакласної роботи. Окремі дослідження даної роботи можуть стати тематикою проведення експрес-вікторин, міні-конкурсів, інтелектуальних турнірів, створення тематичних плакатів, творчих вечорів (постановки фрагменту п'єси «Верховинці»), як серед окремих класів так і учасників шкільних гуртків.

Одним із різновидів навчання є проведення краєзнавчих екскурсій, зокрема на основі розвідок даного дослідження можна відвідати музеї-садиби І. Франка, М. Грушевського в селі Криворівня побачити місця відпочинку українських діячів з Наддніпрянщини. В окремих кімнатах, побачити побут, який відзеркалює ХІХ-ХХ ст. Також, можна відвідати хату-гражду з «Тіней забутих предків», побачити вшанування пам'яті Каменяра - пам'ятні обеліски, відвідати старовину церкву – архітектурну пам'ятку державного значення, в якійна Недільній літургії з'являлися «літники» – М. Грушевський, І. Франко.

Отже, матеріали даного магістерського дослідження можуть бути використані на уроках історії в 9 класі а також при проведенні позакласних, виховних заходів. Дані матеріали допоможуть урізноманітнити навчальний процес, а також активізують додаткову цікавість до вивчення нової теми, самостійної та групової роботи учнів. Застосування інтерактивних методів навчання, компетентнісного підходу, різних форм та методів під час реалізації навчальної програми, дасть змогу під час навчального процесу здобути нові знання, уміння та навички.

Ознайомлення учнів з темою «Село Криворівня – місце відпочинку і творчості українських діячів з Наддніпрянщини кінця XIX – початку XX ст.» на уроках історії надасть можливість прослідкувати діяльність української інтелігенції на території Наддніпрянщини та Галичини в контексті розвитку українського національного руху та втілення ідеї соборності українських земель. Розкрити роль Гуцульщини у процесі консолідації галицько-надніпрянських відносин. Тим самим, буде сприяти всебічному розвитку дітей, обізнаності в різних аспектах розвитку історичних подій, культурних процесів, наукових зрушень, мистецьких досягнень на зламі XIX–XX ст.

ВИСНОВКИ

На сьогоднішній день опубліковано ряд праць, які розкривають зміст українського національного руху наприкінці XIX – на початку XX ст., аналізують діяльність представників української інтелігенції. Та все ж малодослідженим питанням сучасної історичної науки залишається роль Гуцульщини в контексті зближення відносин між галицькими і наддніпрянськими діячами. Зокрема, висвітлення феномену села Криворівня як сворідного плацдарму для плідної праці представників культури, науки, мистецтва з підросійської України та їх літніх вакацій в гуцульських селах потребує додаткового висвітлення, в тому числі на основі опрацювання розвідок П. Арсенича, Л. Качмар, С. Панькової та деяких ін.

В основу даного дослідження лягли праці науковців, що обґрунтовують причини, історичні умови процесу кооперації українських діячів по обидва боки австро-російського кордону на зламі XIX–XX ст. При проведенні даного дослідження було опрацьовано значну джерельну базу, зокрема особливу цікавість привертала матеріали особового характеру – листування між українською інтелігенцією та мемуарна література. Критичний аналіз опрацьованих праць, узагальнення отриманої інформації дали змогу всебічно висвітлити у даному дослідженні характерні риси взаємин провідної маси українського національного руху, розкрити феномен Криворівні – місця відпочинку та творчої діяльності українських діячів.

У зв'язку з репресіями російського царизму, цензурними утисками на території Наддніпрянщини представники передової інтелігенції, що підтримували національний рух та ідею возз'єднання українських земель, перебували у складному становищі. На території Австрійської (Австро-Угорської) імперії в останній третині XIX ст. прослідковувалася децентралізація внутрішнього устрою та демократичні реформи, що сприяли перетворенню імперії в конституційну монархію. Ці процеси були основними важелями для зближення двох гілок українського національного руху обабіч

австро-російського кордону. Початки взаємин між наддніпрянцями та галичанами беруть початок із середини 1830-х рр. та позначаються значною активізацією в останній третині XIX ст. Вони характеризувалися спілкуванням переважно у формі листувань, згодом відзначаються візитами (при вимушеній еміграції від антиукраїнської діяльності російської влади, участі у вшануванні пам'яті українських діячів, відпочинку на Гуцульщині), спільною науковою та творчою роботою, публікаціями в періодиці Галичини. Незважаючи на порівняну слабкість взаємин між тодішньою українською інтелігенцією обабіч імперського кордону, будь-які зв'язки між діячами культури, науки та мистецтва, безпосередньо, було позитивним явищем для розвитку українського національного руху і втілення ідеї єдності українських земель.

Ключова роль в українському національному русі належала інтелігенції, яка була своєрідним інструментом у поширенні модерної української самосвідомості. Наприкінці XIX – на початку XX ст. Гуцульщина отримала славу осередка творчої діяльності та літнього відпочинку наддніпрянських діячів. Зокрема, село Криворівня стало «українськими Афінами», що гостинно приймало М. Грушевського, М. Коцюбинського, Г. Хоткевича, Лесю Українку, Ф. Вовка та багатьох інших українських діячів. Взаємини між діячами Галичини та Наддніпрянщини підводили до усвідомлення приналежності обох до одного українського народу.

Окрему увагу в дослідженні звернуто на взаємин І. Франка з наддніпрянськими діячами в контексті його перебування в Криворівні. У період з 1901 по 1914 рр. письменник часто приїжджав на Гуцульщину не тільки задля відпочинку, а й сприятливих умов для творчої діяльності. Тут народилися поема «Терен у нозі», оповідання «У кузні», «Як Юра Шикманюк брив Черемош», вірш «У безсонну ніченьку», повість «Великий шум». Його спільна діяльність з М. Грушевським, Ф. Вовком та ін. свідчать про кооперацію зв'язків галичан з наддніпрянцями.

У творчості ще одного видатного наддніпрянського діяча Криворівня відіграла феноменальну роль. Відпочинок М. Коцюбинського протягом літа 1910–1912 рр. на Гуцульщині стали поштовхом до створення славнозвісної повісті «Тіні забутих предків». Письменник приятелював з В. Гнатюком, не раз зустрічався з І. Франком, М. Грушевським, налагодив взаємини з галицькими діячами.

Утворення в 1910 р. Гуцульського театру стало знаковою подією як для української культури, так і самих гуцулів. Зображення духовної та матеріальної складової життя на сцені підносило автентичний фольклор до вершин поетичної образності. Гнат Хоткевич назавжди закарбував своє ім'я в історії, як творець новаторського театру, що переслідував мету активізації національного духу українців з допомогою порушення ряду питань та використання театрального комплексу задля прославлення Гуцульщини.

Пам'ять про перебування українських діячів культури, науки та мистецтва в Криворівні зберігається до сьогодні. Літературно-меморіальний музей І. Франка в будинку, де зупинявся діяч, музей «Гуцульська гражда» та будинок сім'ї Волянських, куди неодноразово приходили М. Грушевський, І. Франко, М. Коцюбинський і ще ряд українських діячів, колишня вілла М. Грушевського, що була відновлена в 2000 р., до сьогодні зберігають елементи побуту, фрагменти праць, фотопідтвердження літніх вакацій у Криворівні. Окремої уваги заслуговує Храм Пресвятої Богородиці в селищі. Це старовинна пам'ятка архітектури, на даху якої в 2011 р. було знайдено метричні книги, де є відомості як про жителів села, місцевих священиків, так і про наддніпрянських діячів, що неодноразово приїжджали до Криворівні, приходили на Недільні літургії до храму.

Для повного аналізу теми даного дослідження використовувалися спогади місцевих гуцулів. Зокрема, дочки священика Олекси Волянського – Кекелії Волянської Гардецької, яка згадувала про перебування в рідному селі І. Франка, М. Коцюбинського, І. Галушинського, М. Грушевського. Особливо

цікаві взаємини діячів з місцевим населенням. «Літники» окрім походів на карпатські вершини, купання в Черемоші, спрагло спілкувалися з гуцулами, збираючи фольклор, який згодом використовували в своїй праці. Вони настільки призвичаїлися, що допомагали в сільських справах в полях та на городах.

Значний фактичний матеріал даного дослідження цінний не тільки для ознайомлення з феноменом гуцульського села Криворівня в контексті галицько-наддніпрянських відносин на зламі XIX–XX ст., але й для використання в методичній діяльності в навчальних закладах, при проведенні уроків з історії та позакласній роботі.

Отже, численні діячі культури, науки і мистецтва відвідували «Українську Швейцарію» протягом кінця XIX – початку XX ст. Та й у наступні роки вони не покидали звички навідуватися в своєрідний «колізей природи»: приїжджали із своїми сім'ями, затримувалися тут то лише на декілька днів, то на кілька місяців.

Дуже влучно про Криворівню сказав краєзнавець Іван Зеленчук: «Криворівня природою і історією створений музей під відкритим небом». На сьогоднішній день, феномен Криворівні досить відомий загально та все ж потребує глибшого дослідження, через призму впливу на неї процесів освоєння наддніпрянською елітою та впливу на складення історичної долі. Важливо підкреслювати цінність збереження культури Гуцульщини, щоб з плином часу не втратити її самобутність та передати неймовірну культуру українського народу в спадок своїм нащадкам.

Криворівня, ставши культурним осередком вище названого періоду, стала свідком українського національного руху, одним із елементів активізації галицько-наддніпрянських взаємин та відіграла знакову роль у житті та творчій діяльності культурної еліти по обидва боки австро-російського кордону.

Список використаних джерел

I. Збірники документів і матеріалів

1. Федір Кіндратович Вовк (1847–1918). Дослідження, спогади, бібліографія. До 150-ліття з дня народження вченого / ред. М. Антонович. Нью-Йорк, 1997. 382 с.

II. Мемуарна література

2. Волянський О. Мої спомини про Івана Франка. *Спогади про Івана Франка* / упоряд., вступ. сл., прим. М.І. Гнатюка. 2-ге вид. Львів: Каменярь, 2011. С. 690–700.
3. Грушевський М. Спомини / публікація С. Білоконя. *Київ*. К., 1988. № 9. С. 115–149; № 10. С. 131–138; № 11. С. 120–137; № 12. С. 116–139; 1989. № 8. С. 103–154; № 9. С. 108–149; № 10. С. 122–158; № 11. С. 113–155.
4. Лотоцький О. Сторінки минулого. Варшава, 1932. Ч. 1. 288 с.; 1933. Ч. 2. 488 с.
5. Олесницький Є. Сторінки з мого життя / упоряд. М. Мудрий, Б. Савчик; авт. вступ. ст. О. Аркуша. Львів, 2011. 432 с.
6. Чикаленко Є. Спогади (1861–1907). Львів, 1925. Ч. II. 139 с.

III. Епістолярна спадщина

7. Бардаш О. Листування Михайла Коцюбинського з відомими українськими діячами наприкінці XIX – на початку XX століть. *Сіверянський літопис*. Чернігів, 2010. № 2–3. С. 226–232.
8. Коцюбинський М. Листи до Володимира Гнатюка (із передмовою і поясненнями В. Гнатюка). Львів : [б. в.], 1914. 167 с.
9. Листи до Михайла Коцюбинського. Т. I : Айхельбергер-Гнатюк / упорядкув. та комент. В. Мазного ; вступ. стаття В. Шевчука. Київ: [б. в.], 2002. 368 с.
10. Лист К. Гардецької до В. Дорошенка про перебування М. Грушевського у Криворівні / вступна стаття й публікація І. Гирича. *Український історичний журнал*. Київ, 2021. № 5 (560). С. 16–22.

- 11.Листи Олексія Волянського до Михайла Грушевського за 1902–1927 роки / публ. С.М. Панькової, В.А. Старкова. *Український археографічний щорічник*. Київ: Український письменник, 2009. Вип. 13/14 (16/17). С. 555–618.
- 12.Матеріали до життєпису Федора Вовка. Листування Федора Вовка з Ол. Барвінським (в рр. 1891 і 1900–3) / подав К. Студинський. Львів, 1929. 23 с.
- 13.Із невідомого листування Миколи Лисенка з галичанами / упоряд. Г. Бернацька. *Записки НТШ. Праці музикознавчої комісії*. Львів, 1993. Т. 266. С. 244–264.
- 14.Панькова С., Старков В. Листування Олексі Волянського з Михайлом Грушевським. *Український археографічний щорічник. Нова серія*. Київ, 2009. Вип. 13/14. С. 555–618.

ІV. Твори діячів досліджуваного періоду

- 15.Антонович В. Б. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори / упоряд. О. Тодійчук, В. Ульяновський; вступ. ст. та коментарі В. Ульяновського. Київ : Либідь, 1995. 816 с.
- 16.Василевській Л. Современная Галиція. С. Пб., 1900. 233 с.
- 17.Вінценз С. На високій полонині. Книга 1. Переклад Н. Чорпити. Харків: Фоліо, 2019. 636 с.
- 18.Грушевський М. На українські теми. “О любви къ Отечеству и народной гордости”. Грушевський М. *Твори: у 50 т. Т. 2. Серія “Суспільно-політичні твори (1907–1914)”*. Львів : Світ, 2005. С. 20–37.
- 19.Коцюбинський М. Повісті та оповідання. Київ: Наукова думка, 1988. 495 с.
- 20.Коцюбинський М. Тіни забутих предків. *Літературно-науковий вістник*. Львів, 1912. Річник XV. Т. LVII. Кн. I. С. 4–33.
- 21.Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів. Львів, 1926. 736 с.

- 22.Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. Т. 1 : Поезії / упорядкув. та прим. Н. О. Вишневської. Київ, 1975. 448 с.
- 23.Франко І. Оповідання. Львів: Каменяр, 1979. 307 с.
- 24.Хоткевич Г. Авірон Камінна душа : повісті. Харків: Фоліо, 2012. 640 с.
- 25.Хоткевич Г. Вокальні твори. Львів: Апріорі, 2022. 104 с.
- 26.Хоткевич Г. Гуцули й Гуцульщина. Джерсі-сіті, 1920. 32 с.
- 27.Хоткевич Г. Довбуш: повість. Київ: Художня література, 1977. 432 с.

V. Монографії та статті

- 28.Арсенич П. Криворівня в житті і творчості українських письменників, діячів науки й культури. Івано-Франківськ, 2000. 152 с.
- 29.Арсенич П. Іван Франко і Прикарпаття. Івано-Франківськ, 2006. 347 с.
- 30.Арсенич П. Гуцульський театр Гната Хоткевича. Коломия, 1993. 32 с.
- 31.Арсенич П. Гуцульщина у творчості Гната Хоткевича: до 90-річчя від дня створення Г. Хоткевичем самодіяльного Гуцульського театру. Івано-Франківськ : [б. в.], 2000. 95 с.
- 32.Арсенич П. Леся Українка на Гуцульщині. Івано-Франківськ : [б. в.], 2006. 28 с.
- 33.Баран Є. Криворівня – картинки з натури. *Літературно-мистецький альманах Писанка*. Верховина, 2019. Січень–червень. № 3 (21). С. 66–71.
- 34.Бурдуланюк В. Зв'язки галицьких і наддніпрянських істориків у кінці ХІХ – на початку ХХ століть. *Галичина*. Івано-Франківськ, 2006–2007. № 12–13. С. 58–67.
- 35.Бурдуланюк В. Наукове товариство імені Шевченка – всеукраїнський науковий центр кінця ХІХ – початку ХХ століть. *Українознавчі студії*. Івано-Франківськ, 2007–2008. Вип. 8–9. С. 323–330.
- 36.Бурдуланюк В. Творча співпраця народознавців Галичини і Наддніпрянської України в кінці ХІХ – на початку ХХ століть. *Галичина*. Івано-Франківськ, 2005. № 11. С.193–200.

- 37.Бурдуланюк В. Театральні зв'язки західноукраїнських земель з Наддніпрянською Україною та Росією в XIX – на початку XX ст. Івано-Франківськ, 1984. 16 с.
- 38.Бурдуланюк В. Федір Вовк і Галичина. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ, 2010. Вип. 17. С. 3–6.
- 39.Бурдуланюк В., Бурдуланюк Г. Гнат Хоткевич і Галичина. *Галичина*. Івано-Франківськ, 2010. № 17. С. 132–136.
- 40.Возняк М. До зв'язків М.М. Коцюбинського з Галичиною. *Записки історичного та філологічного факультетів Львівського державного університету ім. І. Франка*. Львів, 1940. Т. I. С. 149–202.
- 41.Галушка М. Творча співпраця Володимира Гнатюка і Михайла Коцюбинського. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія Літературознавство*. Тернопіль, 2011. Вип. 32. С. 16–20.
- 42.Грицак Я. Від федеративності до самостійництва: до еволюції української політичної думки наприкінці XIX – на початку XX ст. *Другий міжнародний конгрес україністів*. Львів, 22–28 серпня 1993 р.: доп. і повідомл. Львів, 1994. Ч. I : Історія. С. 248–257.
- 43.Денисюк І. Іван Франко у Криворівні. *Гражда*. 2006. № 14. С. 26–32.
- 44.Дорошенко В. Взаємини Наддніпрянщини з Наддністрянщиною. *Альманах “Нового часу” (“Календар для всіх”) на рік 1938*. Львів, 1937. С. 37–46.
- 45.Дорошенко В. Галичина й Велика Україна. Зв'язки й зносини наддніпрянських Українців із наддністрянськими та участь їх у культурнім і громадським життю Галичини (Короткий історичний огляд). *Календар-альманах “Дніпро”*. 1924. Львів, 1924. С. 5–23.
- 46.Зеленчук І., Зеленчук Я., Рибарук О., Рибарук І. Історична знахідка на Гуцульщині: метричні книги Криворівнянської церкви Різдва Пресвятої Богородиці. *Українознавство*. Київ: Національний науково-дослідний

- інститут українознавства та всесвітньої історії, 2012. Ч. 2 (43). С. 242–245.
47. Капелер А. Національний рух українців у Росії та Галичині: спроба порівняння. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 1992. Вип. 1. С. 104–119.
48. Качмар Л. Галичина в політичному житті наддніпрянських емігрантів на початку ХХ століття. Львів : Астролябія, 2002. 155 с.
49. Кіращук Д. Перший приїзд. *Гуцули і Гуцульщина. Літературно-мистецький і громадсько-суспільний часопис*. Косів, 2010. С. 33–35.
50. Кліш А. Кирило Студинський: життя та діяльність: монографія. Тернопіль, 2011. 220 с.
51. Кононенко В. Криворівня і Михайло Коцюбинський. Криворівня. Матеріали міжнародних наукових конференцій. Івано-Франківськ, 2003. С. 7–15.
52. Королько А. Візитація станіславівського єпископа Андрея Шептицького на Покуття та Галицьку Гуцульщину 1899–1900 рр. *Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: збірник наукових праць*. Івано-Франківськ : ІФБУ, 2015. Вип. 7: до 130-річчя з часу створення Станіславівської єпархії. С. 68–75.
53. Кугутяк М. Криворівня і Михайло Грушевський. Криворівня. Матеріали міжнародних наукових конференцій. Івано-Франківськ, 2003. С. 61–65.
54. Лозинський М. Обопільні стосунки між Великою Україною й Галичиною в історії розвитку української політичної думки ХІХ і ХХ вв. *Україна. Науковий двохмісячник українознавства*. Київ, 1928. Кн. 2. С. 83–90.
55. Масляк О. Михайло Грушевський та Гуцульщина. *Гражда*. Львів, 2008. Ч. 20. С. 46–48.

- 56.Мудрий М. Формування новочасної національно-політичної культури українського суспільства Галичини (проблема зовнішніх моделей). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2003. Вип. 38. С. 115–147.
- 57.Панькова С. Літні вакації Михайла Грушевського у Криворівні. *Український археографічний щорічник. Нова серія*. Київ, 2007. Вип. 12. С. 826–832;
- 58.Парипа О., Парипа П. Великі українці без масок. *Оповідки про життя, пригоди, вдачу славетних, видатних, знаменитих, визнаних і просто відомих людей Землі Української і поза нею*. Івано-Франківськ, 2017. С. 675–710.
- 59.Райківський І. Взаємини українських діячів Галичини і підросійської України на початку ХХ ст. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2015. Вип. 26. С. 117–132.
- 60.Райківський І. Гуцульщина – місце відпочинку й творчості видатних українських діячів з підросійської України на початку ХХ ст. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. Луцьк, 2015. № 7. С. 26–32.
- 61.Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини ХІХ століття : монографія. Івано-Франківськ : Плай, 2012. 932 с.
- 62.Савченко Ф. Заборона українства 1876 р. До історії громадських рухів на Україні 1860–1870-х рр. Харків : Державне вид-во України, 1930. 415 с.
- 63.Стахів М. Західня Україна та політика Польщі, Росії і Заходу (1772–1918). Скрентон, 1958. Т. І. 208 с.
- 64.Стахів М. На переломі. Коротка історія українського політичного руху в новіших часах. Львів, 1938. Ч. ІІІ. 48 с.

- 65.Студинський К. До історії взаємин Галичини з Україною. Львів, 1906. 24 с.
- 66.Тершаковець М. Акад. Студинський як дослідник галицько-українського відродження. *Відбитки із “Записок НТШ”*. Львів, 1930. Т. ХСІХ. 18 с.
- 67.Тимінський Б. Заклад «купелевий» у Буркуті. *Гуцули і Гуцульщина. Літературно-мистецький і громадсько-суспільний часопис*. Косів, 2010. С. 28–30.
- 68.Чарнецький С. Нарис історії українського театру в Галичині. Львів, 1934. 53 с.
- 69.Stryjek T. Jak “powstał” naród ukraiński? Konstrukcje historyka. *Biuletyn Południowo–Wschodniego Instytutu Naukowego*. Przemyśl, 1997. № 3. S. 19–45.
70. Zabrowarny S. Instytucjonalny rozwój ukraińskiego ruchu narodowego w Galicji w latach 1864–1914. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze. Spotkania polsko-ukraińskie. Studia Ukrainica*. Warszawa, 1994. Т. 2. S. 69–81.

VI. Науково-довідкова література, путівники

- 71.Арсенич П., Пелипейко І. Дослідники та краєзнавці Гуцульщини: Довідник. Косів : Писаний камінь, 2002. 279 с.
- 72.Давидова М.С. Літературно-меморіальний музей Івана Франка в Криворівні. Ужгород, 1976. С. 5–66.
- 73.Федорак В., Федунків З., Гандзюк Р. Про місця перебування і увіковічнення пам'яті Івана Франка на Прикарпатті (екскурсійні маршрути). Івано-Франківськ, 2006. С. 19–21.

VII. Навчально-методична література

- 74.Баханов К.О. Навчання історії в школі під кутом зору компетентнісного підходу: посібник для вчителя. Харків, 2012. 127 с.
- 75.Джунь Л. Реалізація принципів проблемного навчання на уроках історії. *Історія в рідній школі*. Київ, 2018. № 1. С. 18–27.

- 76.Дубінський В.А. Методика викладання історії в школі. Навчально-методичний посібник для організації самостійної роботи студентів історичного факультету. 2-е вид., виправлене і доповнене. Кам'янець-Подільський. 2019. 86 с.
- 77.Дубінський В.А. Актуальні проблеми теорії та методики навчання історії: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 10 травня 2023 р.). Запоріжжя, 2023. 305 с.
- 78.Островський В. Методика роботи з текстами на уроках історії. Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. 2012. № 10. С. 15–23.
- 79.Островський В. Методика конструювання тестових завдань з використанням візуальних історичних джерел. *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання*. Івано-Франківськ, 2011. № 10. С. 28–37.
- 80.Савченко О. Ключові компетентності – інноваційний результат шкільної освіти. *Рідна школа*. Київ, 2011. Серпень–вересень. № 8–9. С. 4–8.
- 81.Удовиченко І. Музейна педагогіка: теорія і практика. Науково-методичний посібник. Київ: Логос, 2017. 72 с.
- 82.Фіцула М. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. 528 с.
- 83.Хлібовська Г. М., Крижановська М. Є., Наумчук О. В. Календарно-тематичне планування з історії України 9 клас . Укладено відповідно до підручника «Історія України: підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2022. 240 с.
- 84.Яковенко Г. Методика навчання історії. Навчально-методичний посібник. Харків: ХНАДУ, 2017. 324 с.

VIII. Автореферати дисертацій, дисертації

85. Качмар Л. С. Наддніпрянська політична еміграція в Галичині 1900–1914 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України”. Львів, 1997. 19 с.
86. Кліш А. Б. Громадсько-політична та наукова діяльність Кирила Студинського (1868–1941 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України”. Львів, 2008. 20 с.
87. Клебан Л. О. Наукова та громадська діяльність Михайла Возняка (1881–1954) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України”. Львів, 2010. 17 с.
88. Ковбасюк Т. Л. Методичні засади використання писемних історичних джерел у навчальній історії України: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2010. 20 с.
89. Райківський І. Я. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини ХІХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук: спец. 07.00.01 “історія України”. Львів, 2014. 36 с.

ДОДАТКИ**Додаток А.**

Отець Олекса Волянський з родиною. Фото 1935 р.

Із фондів Львівського національного літературно-меморіального музею

Івана Франка

Додаток Б.

Публікація споминів Кекилії Волянської-Гардецької про Івана Франка і Криворівню в "Українській літературній газеті" за 1957 р.

Ч. 5 (23) — травень 1957 р.

УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРНА ГАЗЕТА

Digitized by ukrlibbibliothek.org

Стр. 3

Щоля ВОЛЯНЬСЬКА-ГАРДЕЦЬКА

Іван Франко та інші в Криворівні

Складуючи за публікаціями до сторічки Івана Франка, зустрічала і знади про його перебування в Криворівні. Однак вичерпних даних про його довготривале перебування на цьому в той період названо українському Паризі, вісто не подав. Спробую відповісти цей період його життя так, як це зберігалося в моїй пам'яті.

Мушу згадати на самому початку малюй вступ від самої теми, щоб з'ясувати, чому саме це маленьке гірське сільце Криворівні мало щастя гостити упродовж багатьох років у літню пору Івана Франка, його сім'ю, а також багатьох визначних українських письменників, учених та громадських діячів з усієї поліції в той час царськими і царськими кордонами України.

Співачинці із сільці Бурчинських від 1800 до 1923 року задовули безперервно парафією Криворівні. Була це невелика парафія, бо сама Криворівня — маленьке біле сільце, і тому до парафії приєднано усю територію від Жаб'я, цього найбільшого села Галичини, аж до Угорського, граничного того міста Карпат.

Старенька матири церковки збудована невдовзі коли, була тільки помітка на намальованому образі «Положення ризи. Пречистої Діви Марії», що його відновлено в 1810 році. Вся церквушка була цільно розмальована в старовинному стилі, мала дуже багато старовинних дерев'яних — свічки, крести й триці і великий свічник із стил, так званий «павук», за який директор Північного національного музею пропонував мому батькові в зміну христалів, оскільки без успіху, бо батько дорожив сам пам'ятками ірландного інстество, а згодом передав їх багато до Національного музею ім. митрополита Шентницького. Мій батько о. Опексі Волянський похивав із села Звинич на Поклі, але після одруження з навістрюшою дочкою с. Андія Бурчинського Марією став відразу сестричкою, а від 1892 року випрохав 32 літ парохом Криворівні.

Починаючи з 1901 годі мені було всього три роки, сім'я Івана Франка або він сам приїздили до Криворівні майже кожного року і зупинялись або у нас, або в близькому сусідстві у селян. Так що мні кожного дня зустрічались при купелі на Черемшій або тамі в нас у хаті. Перша приїхала до Криворівні сама Ольга Франко з дітьми разом з тіткою Гнатюковою, як, буває на літню пору в Косові, зустрілася з моєю матюмо, вона запларувала їх до Криворівні. Тітка Гнатюкова була тіткою сестрою мого батька і походила також з тієї самої родини Бурчинських, з Гнатюків. А що Франки дружили з Гнатюками, у Лавіві, то і я не

са на них з великим острахом. Однак, коли Франко апетив, що вони всі напевне істинні і хати зварилі гав і дружили, тоді вже і батько набрав довіри, а пізніше, коли з старшою збрала сама граби, це довір і зберігався й до мене.

Того року Франко був сам, а може з хлопцями і мейжак у нас на приходили. Коли ж був з усією сім'єю, то гриби збирали з собою, і їх готувала його дружина. Вони мешкали проти нас, на другому

Іван Франко в 1875 році

безез Черемоша, у Проци Мітчука, біля Гнатюків. Але ми зустрічались кожного дня при купелі в Черемоші, або вони приходили увечері до нас Звичайно наші батьки — Гнатюк, Франко і Волянський, сиділи на лавочці під вербою (а така зникла) і мали суворе доручення пиль-

нувати нас, десятеро дітей. Але якби не Божа воля і наші ангели-хоронителі, то ми напевно потонули б під наліт північних дарабамі. Бо наші батьки поринали у політично-літературні дискусії і забували ловити про нас і з чого ми були дуже раді. Тільки час від часу надбали з батьками хат наші істери з ярини: «Де діти?» — і це щовно пригадувало батькам обов'язок варування, а наслідки падали на нас. «Францата», як ми їх кликали, завжди були замураєць чорними чи іншими ягодами, а ми їм дуже задрили, що їм все було вільно, що підтвержує в своїх споминах і Ганді Франко-Ключко. А в нас у хаті був суворий режим. Батько тільки поглянув чи ступив брови, — і все як макоя сій.

Ми дуже любили ходити на прогулянки з Іваном Франком та з Іваном Батушківським, пізніше головою «Рідної Школи», природником з фаху, який знав усі стежки та полі в околиці Криворівні. Вони всю дорогу цікаво розказували про всієї рослинні і звірята, ягоди та роди сільця чи каменю. Пригадую таку прогулянку на Писаний Камінь (і 200 м), на якому був підпис Юлія Федьківича і Франко вирізав свій.

На Довбушіві Церква треба було іти довго-довго, унес час потоком Франко загладив, чи с в цьому постри, але потік був ручучий і холодний. На самій же горі багато величезних каменів-сільця з великими печерами в них, до яких ми боялися заходити, щоб часом Довбуш не з'явився та не залякав нас своєю баркопотоприм'єм, що ми шукаємо його скарбів.

Тут часто траплялися привагліні «гуцулі-косоки» чи вівчари, і Франко розказував їх про всієї легенди чи перекази, зв'язані із цими скелями. Він дуже спокійно слухав і, якщо, зупив мати прекрасну пам'ять, бо нічого не залишувало. Коли пізніше, 1910 року, ми були вже як старші дітвчата на такій самій прогулянці на Довбушеві Переві із Михайлом Кобилянським, він записував усіх і детал, від зустрічних гуцулів, а потім кілька разів їзда верхні конем у той же

Чорний Потік до старого гуцула, так званого «жарника» (білого росла), та від нього зловив дуже багато фольклорно-літературного матеріалу, на основі якого написав згодом свою чудову повість «Три забуті предки».

І Гнат Хоткевич, творець першої капелі бандуристів, а згодом першого гуцульського театру, перекри сюжет своєю роману «Каміна душа» на терен Криворівні та зв'язав з тим же Довбушевими Перевіями та Писаним Камінем і Співачинці. Іван Франко був украї обурений, що Хоткевич використав в «Каміній душі» весь найкращий матеріал із сучасного життя і мешканців, до внутрішнього обладнання приходять в Криворівні влітку.

Також Анті Крушельницький багато матеріалу для своєї повісті «Рубають ліс» зачували у Криворівні і присвятив її своїм родичам.

Мушу зазначити, що хоч Франкове обличчя мало значайно вираз глибокої задуми і може, під його високою чолом куртували якісь високі задуми, для дітей, однакво своїх чи чужих, завжди він мав час і був надзвичайно цікавий та ласкавий. На прогулянці брав на плечі якого боліти ноги, та гуцулів найкращими ягодами, які бирали біля стежки. В любові і ніжності до нас не поступався найбільш чутливий застер, чого не зустрічали ми, крім Кобилянського, у інших учених і письменників. Любов до дітей і глибоке розуміння дитячої душі та її інтересів, виним серйозно ставитися до запитів дітей швидко зважували йому їх лавно довіри та міну приязнь.

Грушевський був дуже холодний і не звертав на нас, дітей, найменшої уваги. Тільки як ми приходили в гостину до його хати, обдаровував нас безліччю величезних цукерків та інших солодощів, тому ми й дуже тизрили його оминачі Колоди (Катерині) та ще тому, що вона кожнорічно подорожувала по всі Європі, бувала в Криму над Чорним морем, а найбільше — що вона не ходила до жодної школи, мала постійні авакції, бо то, що вона вчилася, і дуже глибоко, згодом і поводила різноманітні мови, ми не вважали за обов'язок навчання.

(Закінчення в наступ числі)

До сучасного стану кінма в УССР

РОЗШИРЕННЯ ПРАВ РЕСПУБЛІКАНСЬКИХ КІНОСТУДІЙ

До швидкого стуху КІПРО, завдяки нікому не помічан у Москві факту, що майже всі радянські фільми були продукцією центральними кіностудіями в Москві, а Ленінграді і що, як щовно те-

в рамках дальшого розширення прав республіканських міністерств культури і усунення метропобної опіки з боку союзного міністерства і главу республіканському міністерству надано вказ на право затверджувати літературні сценарії художніх фільмів, самостійно здійснювати замість фільмів в підготовці і

лішка кількості сцен з трісненими мисовками не може поправити цієї серйозної хибі. В картині, — додається нарешті, — жодного живого образу людини з народу, що його можна зрозуміти.

За сценарієм Л. Дмитерка і О. Гончара «Перекотіть Т. Ленчуку готте фільм про перемогу червоної армії над Бранітцем. За мотивами свого історико-революційного роману «Гроза» письменник А. Шигаєв написав для Київської кіностудії

Додаток В.

Родинне фото Бурачинських і Волянських.

Четвертий зліва Олекса Волянський.

Із фондів Львівського національного літературно-меморіального музею
Івана Франка

Додаток Г.

Володимир Гнатюк з родиною у с. Криворівні 1910 р.

Зліва направо: стоїть – Юрко Гнатюк (син); сидять – Олена Гнатюк (дружина), Ірина Гнатюк (старша донька) і Володимир Гнатюк; стоїть – Леся Гнатюк (молодша донька).

**З фондів Львівського національного літературно-меморіального музею
Івана Франка**

Додаток Д.
Музей Михайла Грушевського у с. Криворівні. Фото Євгена Червоного,
2021 р.

Додаток Е.

**Літературно-меморіальний музей Івана Франка у с. Криворівні,
відкритий у хаті Василя Якіб'юка 1953 р.**

Додаток Є.

**Кімната, у якій мешкав Іван Франко у Криворівні
в хаті Василя Якіб'юка. Сьогодні – фрагмент експозиції
Літературно-меморіального музею у с. Криворівні.**

Фото Євгена Червоного, 2021 р.

Додаток Ж.

Василь Якіб'юк з дружиною.

Із фондів Львівського національного літературно-меморіального музею

Івана Франка

Додаток 3.

**Володимир Гнатюк у Криворівні біля дому Мосейчуків.
Фото з експозиції Літературно-меморіального музею Івана Франка
в с. Криворівні (Літературно-меморіальний музей
Івана Франка в с. Криворівні).**

Додаток Е.

**Вчитель із села Голови (нині – Верховинського району) Лука Гарматій,
з яким подорожував Михайло Коцюбинський.**

**Фото з експозиції Літературно-меморіальний музей Івана Франка
в с. Криворівні**

Додаток Є.

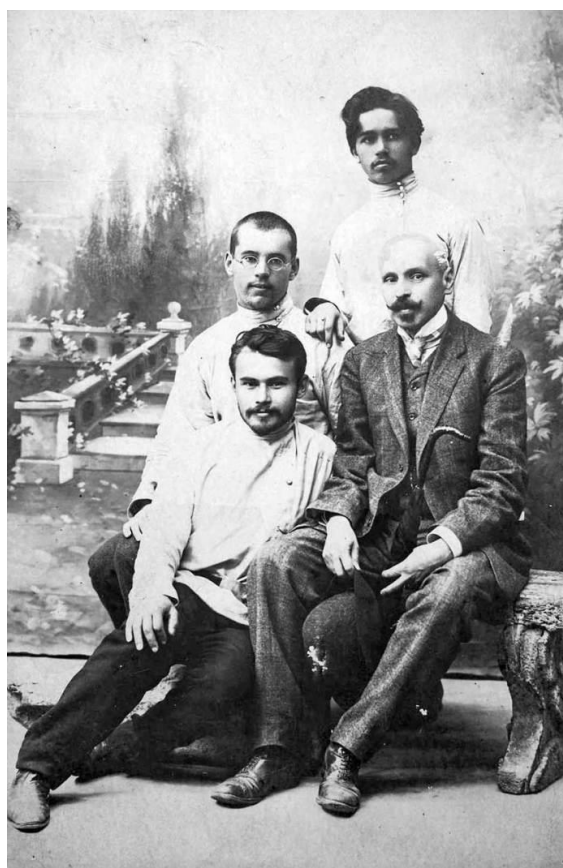
Михайло Коцюбинський зі студентами з підросійської України

Сергієм Устименком та Миколою Сасенком.

Село Криворівня, 1911 р.

Фото з експозиції Літературно-меморіального музею Івана Франка

в с. Криворівні

Додаток Ж.

**Михайло Коцюбинський з Володимиром Гнатюком
та Наталією Будзиновською на дарабі. Село Криворівня, 1911 р.
Фото з фондів Центрального державного архіву-музею літератури і
мистецтва України**

Додаток 3.

Михайло Коцюбинський та Володимир Гнатюк на схилах гір.

Село Криворівня, 1911 р.

**Фото з фондів Львівської національної наукової бібліотеки України
імені Василя Стефаника**

Додаток И.**Село Криворівня. Листівка, початок XX ст.****Із фондів Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника****М.М. Коцюбинського**

